

פרעות „שנת החירות“ 1848

יעקב טורי

במהפכת שנת 1848 — עת עמדו להתאשר ולהתגשם שוויון כללי בפני החוק וחירות אישית בעקרונות-יסוד של החברה — אף בעת כזאת מתנפל הסון תאב-ביות על חסרר מגן ומתעלל בהם... ומגלה, שהוא צדין בחינה נמר שחור סרף כביטי הביניים... לא נוכל להתעלם מן המאורעות. לו אף רצינו, עלינו לתארם ככל היקפם, לבני דורנו ולדורות הבאים. למען יכירו וידעו את המאורעות כחיותם.¹

במלים אלו הקדים להדביג פיליפסון את תיאור הפרעות ביהודי פרסבורג ופראג. התופס את מרבית הסורים של עתונו מיום 15 במאי 1848. אך לא עתונו של פיליפסון. ולא עתונים אחרים, שהופיעו בימי המהפכה. לא מילאו אחרי הדרישה של תיאור הפרעות בכל היקפן. היו עתונים, שהקדישו את עמודיהם בעיקר לפרעות בארץ-הופעתם. חזו שהרחיבו את הידיעות על ארצות-הרוץ, תוך-כדי הבלעת הפרעות שהתחוללו מבית.² מה שלא נעשה על-ידי אנשי התקופה. לא נעשה אף בדורות שלאחריה. ועד היום לא סוכס רושמן של פרעות 1848 לפי היקפן הגיאוגרפי, לפי גורמיהן ולפי השפעתן על הציבור היהודי. השורות הבאות תוקדשנה לנסיון מעין זה.

א. הפרעות באלזס

ב„שנת החירות“ איטו פרעות על היהודים מאמסטרדם³ ועד רוסא, מלוסברדיה ועד גליציה ומצרפת ועד סרביה, מוקדי המחומות היו באלזס, בדרום-מערב גרמניה, בחבל

1. "Das Jahr der Freiheit, 1848" — כך כינה להדיג פיליפסון את שנת המהפכה. אולי תוך-כדי רמז לנטריקון של שנת ה"תר"ח = ה"ח"ת (מראה מקום — בהצגת הבאת.
2. Allgemeine Zeitung des Judentums (להלן AZJ), 1848, ספ' 21, עמ' 297.
3. מן הטוב הראשון היו Der Ungarische Israelit (להלן Un. Is.); Archives Israélites Universelles (להלן A.I.); Österreichisches Central-Organ (להלן OCO).
4. מלמד הסקירה התמציתית במאמרו של S. W. Baron, Impact of the Revolution of 1848, JSS, 1949.
5. אע"פ שלא ארעו אז בהולנד מאורעות מחסכניים כבדרימשקל, לא עבר גם שם חדיש שארם של „שנת החירות“ בעקט, רעב אחרי יכולים דלים והאמרת מוזרים כללית קופטו את דלת העם מן הכפרים, ובעיקר העיר אמסטרדם היתה נתונה בסכנת מידי „תאבי שוד“. בהגנת העיר השתתפו יהודים רבים, וביניהם דווקא, העניים והמבלים הרבים בני דה משה, שהחליצבו על נשקם בשורות המגינים וסייצו כפיזור המתקוממים. אין ללמוד מן המקורות, אם הצטרפוהם של היהודים העניים למגינים נבעה מניצודי האליגנטים הסוציאליים בין תושבי העיר לבין אנשי הכפרים, או אם חרדו מפני פרעות והחליצבו להגנה על הציבור היהודי (A.I., 1848, עמ' 339, AZJ, 1848, עמ' 241).

פונא. בבהמיה ומוראביה ובהונגריה. שכללה אז אף את סלובקיה. יהודים יושבי ערים ויושבי כפרים נפגעו במידה דומה. והפורעים לא הבחינו בין אחי המהפכה לבין מתנגדיה. כיון שאף בפורעים עצמם נמצאו אלה ואלה. חלק כחלק.

כשם שקדמה המהפכה בצרפת למהפכה בארצות האחרות. כן קדמו מבחינה כרונולוגית המהומות בחבלים הצרפתיים ריינוס עליון וריינוס תחתון לפרעות בארצות אחרות. שלושה ימים בלבד אחרי פרוץ המהפכה בפאריס.⁶ ב-24 בסברואר 1848. החלו ראשוני הפורעים פוקדים את העיירות תאן. אלטקירך. דירמנאך. האנגטאל. היגנהיים. אוברדורף. סיפרא. פֶרֶט בריינוס עליון וברימאט. סאברן ומארמוטייה בריינוס תחתון.⁷ במשך שבוע ימים היה רכוש היהודים שם למשיסה חזיהם נתנו בסכנה. אש שולחה במגוריהם⁸ ובתי-בנסיותיהם חוללו. הן באלטקירך והן באיצנהיים.⁹

המורות וממושכות במיוחד היו המהומות בדירמנאך. אלטקירך. היגנהיים ומארמוטייה. סן ה-26 בסברואר ועד ל-2 במארס השתוללו קבוצות פורעים במקומות אלה ובסביבתם. היהודים נאלצו לנטוש את בתיהם ורכושם על-מנת להימלט על נפשם - מאלטקירך אל העיירות הקרובות¹⁰ ומדירמנאך לעיר-המחוז קולמאר ולשוויצריה השכנה.¹¹ גם בסאברן התכוננו לאפשרות של עזיבת המקום. אך הסכנה המידית חלפה. וקהילה זו שימשה כנראה לאחר-מכן מקום-מפלט לאחדים מיהודי מארמוטייה. שסבלו יותר מאשר היהודים במחוז ריינוס תחתון.¹²

התחלת המהומות לא נשאה אופי אחיד. היו סקומות בהם התקבצו איכרים כדי להרוס את משרדי המסים.¹³ ואילו במקומות אחרים התפתחו הפרעות מתוך הפגנותיהם של בני-טובים. שבחרו ביהודים כמטרה להשתוללותם. לאחר שהמהפכה התירה את כבלי החוק המסור הישנים. כך. למשל. התקהלה ב-26 בסברואר בסאברן. כנופיה של יותר מ-150 אנשים. רובם ילדים ובראשם שני בני-תש-חורת ממשפחות טובות מאוד. לבושים באדום. שעברו את העיר ושרו בגרון: "ca ira, ca ira, den Juden muss der Kopf herab!"¹⁴

שני הקווים הנ"ל התחברו כנראה בברימאט. בלילה בין ה-27 וה-28 בסברואר איימו קבוצות פורעים תחילה על פקדי הבלו. תוך כדי קריאות להיי הרפובליקה ושירת

6. אולי סמלי הרבו. שהפעילה הראשונה. אשר עליה נמסר בעתונות היהודית. זיהה שריפוטו של ארמן רוטשילד בסין בקרבת פאריס (Sarène). 1848 A.I. עמ' 184.
7. Thann, Altkirch, Dirmenach, Hagenthal, Hegenheim, Oberdorf(f), Seppois, Ferrette (Haute-Rhin); Brumath, Saverne, Marmontier (Bas-Rhin).
יש גם רמזים על טרימות ב- Marlenheim, Westhofen, Hochfelden.
M. Ginsburger, — Westhofen, Hochfelden, Marlenheim, La Verité (1912) p. 111.
11. Les troubles contre les Juifs, REJ LXIV (1912) p. 111.
12. Léon Kahn, Un Commissaire de la République: en 1848, Nieder-Muespach, Annuaire des Archives Israélites, 3651 (1890/91), p. 39.

8. בריגנהיים. 1848 A.I. עמ' 188.
9. על אלטקירך ר' שם. עמ' 186, 215. על Ixenhelm ר' מאמר של ליאון כהן. הנזכר בהערה 7. עמ' 39. כנראה נמשו בתי-הכנסת גם באוברדורף ובעיירות שבסביבתה:
Albert Soboul, La question paysanne en 1848, La Pensée, N. S. 1948, no 19, p. 33.
10. L'Alsacien — Marmontier — עמ' 186. המקור הראשוני — Marmontier — עמ' 187. צמדת השווייצרים לא הייתה.
11. La Verité, 1848. מס' 1. עמ' 13. A.I. 1848. עמ' 187. צמדת השווייצרים לא הייתה.
12. כנראה אחידה. היו שהשתתפו בשלושת ימי השוד בדירמנאך (1848 A.I. עמ' 188) והיו שהגנו על המליטים מחבל Sundgau ליד הגבול השווייצרי וסייעו להם למצוא מקלט בקרבם (שם. עמ' 217).
13. 30 בחים נמרצו ונשדדו. ר' מכתבו של הרב טיפר ממאברן. שם. עמ' 259 ואילך.
14. למשל בתאן (שם. עמ' 186) ובאוברדורף (Soboul כמו בהערה 9). A.I. עמ' 360.

המארכייליזם, ולאחר מכן התגבלו על בתיהם של ששת היהודים העשירים ביותר בעיר.¹⁵ המשטרה לא התערבה אלא בדבריי-פיוסין כדי למנוע אסונות חמורים יותר.¹⁶ אך מפקדה וראשי העיר ביקשו תגבורות צבא משטרסבורג, כי חששו לחידוש ההתפרצויות למחרת היום. אליבא דאסת לא חרדו במיוחד לגורל היהודים שבעיר, כי אם לבטחונם של פקידים ממשלתיים, של בעלי-הרכוש ושל מיתקנים ציבוריים, כי נפוצה השמועה שבכוונה הפורעים להתקיף את ראשי הפקידות, את קסרקטיני המשטרה ואת סוללת מסילת-הברזל, ואף מפעלי תעשייה.¹⁷

הסכנות השלטונות ואזלת-ידם לגבי הפורעים בלטה גם ברוב המקומות האחרים שבהם פרצו מהומות נגד היהודים. בדירמנאך, מקום שם היוו היהודים כמחצית האוכלוסיה ובחרו זה שנים רבות יתדי לראש המועצה המקומית.¹⁸ השתללו כנפיות-איכרים אחרי שקריאות העזרה של ראש המועצה לא נענו.¹⁹ ואחרי שהיהודים נטשו את בתיהם, במשך שלושה ימים באין ספריע, לפי מקור אחד גרסה לחוסרת ההתקפה העובדה, שסמרסטור מכפר שכן, שעבר בדירמנאך, נורה ונהרג על-ידי יתדי, בין בודון ובין משום שחשבו לנגב, בהלה אחזה ביהודי העיר, ובפני השתוללות השכנים לא הושם מעצור, כמה נברים מאלטקירך, שחשו אל הכפר האומלל בלוזית שוטרים חיילים, נאלצו להסתפק בתפקיד של מסקיפים פשוטים, באשר, אך טרוף היה לחשוב על פעולה נגד ההמון המשתולל, באלטקירך עצמה ניתן להמך חופש-פעולה רק למשך יממה אחת, אחרי גל השוד הראשון התארגנה, ועדה לבטחון הציבור, שפנתה אל מכבי-האש ואל המשמר הלאומי, ואירגנה בעזרתם הגנה על מבואות העיר, המגינים מנעו את התפרצותם המחודשת של האיכרים עד שהגיע הצבא והחזיר את הסדר על כנו.²⁰ או חשו כנראה אנשי אלטקירך לעזרת העיירה השכנה, דירמנאך.

בסאברן ניסה הרב מ. סופר לפנות אישית אל ראש העיר, אך לא מצא אותו, כי השעה היתה עשר בערב, למחרת פנה הרב בתלונה אל מועצת העיר, וזו נתנה לו, תשובה מתחמקות ועצות, אך לא הבטיחה כל עזרה ממשית, בכל אופן לא היה עוד צורך בכך, כי מוקד הפורענות עבר בינתיים למארטוטייה, אורה יהודי משם בא לסאברן ודרש שיגור צבא, ופלוגה בת 50 חיילים נשלחה לעיר השכנה, אך הואיל ולא ניתנה להם רשות להשתמש בנשק-האש שלהם, היו חסרי-אונים לעומת הפורעים, שמנו, יותר מ-1500 זרים.²¹

סצב מיוחד במינו השתרר בבלוצהיים, שם חילקו ביניהם תושבי המקום את הרכוש הציבורי, היהודים, שניסו ליטול את חלקם, נהדפו בכוח ואחדים מהם נאסרו.²² תקיפים יותר היו יהודי אוברדורף, אחרי עבור ההפתעה הראשונה של פרוץ המהומות, התארגנו להגנה עצמית ועמדו, כנראה, בהצלחה בפני הפורעים.²³

15. לפי מכתבו של סמל המשטרה אל מפקדו, מיום 28 בפברואר, הובא לדפוס ע"י M. Ginsburger, REF LXIV (1912), p. 113 seq.

16. שם, עמ' 114.

17. שם, שם.

18. שם, עמ' 1848 A.I., שבו היה מאיר, והוא כיהן גם כמיינס-קהילה.

19. שם, עמ' 216 ואילך.

20. שם, עמ' 186-188.

21. שם, עמ' 260.

22. ר' מאסרו של ליאון כהן (הנוסח לעיל בתערה D), עמ' 39. (Blotzheim).

23. שם, שם.

מיוחדת במינה היתה התגוננותם של יהודי היגנהיים. מראשית התסיסה אירגן רבה המתקדם²⁴ של קהילה זו. הרב נורדמן, כ־80 צעירים בארבע מחלקות, הציב משמרות במקומות התורפה וערך סיוורים לפי מיטב הכללים הצבאיים. ראש־העיר צירף לכוח זה גם 25 סכב־אש. ועד ליום 2 במאסר הצליח הכוח לא רק בשמירה על יהודי העיר — שנשיהם וטפם מצאו מקלט בשויצריה — אלא אף עבר להקפדה על בסיס הפורעים בתאגנטאל השכנה. אליה באו גם מפורעי דירמנאך.²⁵ מטרת הכוח התוקף של נורדמן היתה למנוע את התפרצותם של הטוני הבריונים להיגנהיים. אך אף־על־פי שראשית התקפה עלתה יפה, ואנשי נורדמן אף לקחו בשבי 35 מן השודדים הבורחים. אלה האחרונים התלכדו מחדש ואיימו לעלות על היגנהיים בעקבות אנשי נורדמן הנסוגים. ברגע זה הופיעו 40 פרשים וחמישים אנשי המשמר הלאומי, וחזקו את גבם של אנשי נורדמן. יהודי חזרו להאגנטאל ואסרו כ־40 סן הפורעים. ובכך נסתיים. כנראה ביום 3 במאסר השלב הראשון של הפרעות. אפס, השקט לא חזר מיד על כנו, וגם יהודי היגנהיים טרם יצאו מכלל סכנה.

במשך כל חודש מאסר עוררו כנוסיות איכרים בהלה במקומות שונים. ובין השאר בערב־פורים ובפורים במארמוטייה.²⁶ ימים אחדים לאחר־מכן התנפלו איכרים גם על בני היהודים בליכסהיים. לא הרחק מפאלצבורג.²⁷ אך ביתר שאת התחדשו הפרעות בחודש אפריל. נראה שאחדים מפורעי מארמוטייה בימי תג פורים נאסרו ונכלאו בכלא סאברן: כי שם פרצו ביום 2 באפריל מהומות חסודות. שטמרתן הראשונית היתה שיחזור העצורים. אחרי שאלה שוחררו, פשטו המוני פורעים בעיר וככפרי הסביבה. רדפו אחרי היהודים באקדחים ובסכינים, ואילו השיגו אותם היו בודאי רוצחים אותם נפש־אך היהודים נמלטו על נפשם. וקהילות שלמות נטשו משכנותיהם והסתתרו. לילות אחדים באסמים. במערות ובשדות.²⁸ כך ניזוקו רק בתיהם ומטלטליהם. בכפר אחד תפסו הפורעים יהודי זקן וחולה ומשפחתו. הם הכריחוהו להשתתף בשוד הכתים היהודיים, ומשפחתו עזנתה. במארמוטייה התחוללו כנראה קרבות בעליל בין הפורעים ובין הצבא. שהגיע סוף־סוף למקום. ארבעה אנשים (כולם מבין הפורעים) נהרגו. ורבים נפצעו. פורעים שבוים הועברו לטרסבורג.²⁹ אך כזה טרם שקט המחוז ריינוס־החתון.

ב־7—8 באפריל אירעו, כמה הפגנות קטנות נגד היהודים במוטציג.³⁰ וראש המועצה המקומית ביקש מיד תגבורות צבא כדי למנוע את התפשטותן. כן התלכדה לסחרת קבוצת תושבי הסביבה בקואצנהיים. כדי לפרוע כיהודים.³¹ אך גם במקום הזה נקט ראש המועצה באמצעי זהירות ואף מסר שמות של בריונים לשלטונות בשטרסבורג.

כשבועיים לאחר־מכן התחדשו הפרעות גם במחוז ריינוס־עליון. ושוב היה מרכזן בסביבות היגנהיים. גם הפעם ככפברואר, נכנסו צעיריו של הרב נורדמן לפעולה, והתקפה הראשונה של הפורעים מאנשי הכפר השכן האגנטאל נחדשה. בעוז כזה, שהודים נסוגו

24. אהרון דיטסהיים, שכתב דריח ספורט על מרשת ההתגוננות ב.עתון הלאומי השווייצרי, הזכיר במיוחד, שנורדמן שימש מטרה להתקפיהם של, עתונים שמרניים. A.I. 1848, עמ' 227.

25. שם, עמ' 188, 217, 227—229. בהאגנטאל נהרג יהודי ישיש בירי השודדים, ואשתו עזנתה קשות (שם, שם), חלק מסקריות הפרשה הזאת הובא בעברית ע"י ישראל היילפרין ב.מסר הנבונה ה"ב.

26. A.I. 1848, עמ' 260 ואילך.

27. Phalsbourg, Lixheim, près, שם, עמ' 229, ו־Orient, 1848, עמ' 128.

28. A.I. 1848, עמ' 261 ואילך.

29. Mutzig, Ginsburger, REJ, LXIV (1912), pp. 110, 112.

30. Quatszenheim, שם, שם, ועמ' 113.

תבריהם מהיגנהיים לא הצזו לסייע להם.³¹ למחרת היום עברו איכרים אחדים מהאגנטאל ליד אחד הבתים בהיגנהיים התעללו ביהודי זקן, אביו של חייל־בדימוס מלחמי אפריקה הוותיקים. השכנים באו לעזרתו, ובתיגרה נפצעו ארבעה־חמישה יהודים, ואילו בנו של הנתקף גדע בתרבו כמה מאצבעותיו של אחד הפורעים.³² הפצוע, שהוכל דרך הכפר עזר את זעם ההסון, ואלה נצו לעבר היהודים „כיום בסערה“ מהלקה של 25 אנשי המשמר הלאומי, כולל יהודים, שניסו לעצורם. הותקפו על־ידי מאה איכרים בערך ופורקו מנשקם.³³ הם הוכו בקתות־הרובים ונדקרו בכידונים, ומספר פצועיהם היה ניכר. בכך נשבר רצון־ההגנה של יהודי היגנהיים. אמנם, לרב נורדמן הניחו לעבוד בלי הפרעה דרך כל הכפר, בהצילו את חייו של אחד מאנשי המשמר היהודיים, ולמצוא מקלט באחד הבתים הקתולים, אך ליהודים האחרים לא ניתן עוד לצאת מבתיהם — או לשוב אליהם. אלה שביקשו לברוח אל הגבול השוויצרי הקרוב הסתכנו בדרכם, כי כנופיות שוטטו בכל השבילים ולא חסו על נשים, זקנים וטף. מספרי הסכיבה זרמו פורעים נוספים להיגנהיים הם החלו פורצים לבתים היהודיים ומוציאים מהם את כל המטלטלים במהומת השוד הצליח הרב נורדמן להמלט מן המקום, הן כדי להעביר את המשפחה למקום־מבטחים והן כדי להוציק צורה.³⁴ אחרי שהמשפחה מצאה מקום־מקלט, נסע הרב לקלמאר וקיבל מכתב אל סגן־המושל באלטקירך, אשר שלח למחרת משמרות ניידיים (garde mobile) לדכא את המהומה בהיגנהיים.³⁵ ובבוא הרב לעיירתו ראה אותם הודפים כנופיה נוספת של אנשי האגנטאל שביקשו להדש את מעשי השוד. אך „לא בוצע כל מאסר“, מאוחר יותר נאסר אדם אחד, אחרי שאשה יהודיה נפטרה בראותה את בנה מעונה בידי הפורעים. אותם הימים, ימי סוף אפריל וראשית מאי, היו גם ימים מתוחים ליהודי האגנטאל, שכפרם שימש בסיס חשוב להתארגנות הפורעים, אך מחוץ למקומות אלה שרר בדרך־כלל שקט. רק באולטינגן ארע מעשה פריצה לבית יהודי, שבעליו שהה מחוץ למקום, ואף יהודי דינמאך יצא הפעם בשן ועין, ורק יהודי אחד, שהלך לכפר שכן כדי לגבות כסף, הותקף ונשדד על־ידי לוויי.³⁶

לבסוף ארע עוד מקרה של אלימות במחוז ריינוס־תחתון: בעיירה מוטרטוהלץ נצטוו היהודים לעזוב „מרצונם“ את המשמר הלאומי, וכשהתנגדו לכך, הורחקו שלושה־עשר יהודים בכוח־הזרוע והושפלו קבל עם ועדה.³⁷

מכל אסירי המהומות שהובאו לדין, נודע רק על העששתם של שבעה פורעים מברימאט, שנידונו בשטרסבורג למאסר משמונה ימים עד חודשיים.³⁸ כל יתר הדייעות מדברות אודות זכויהם של הפורעים, הן בבית־הדין של שטרסבורג והן בזה של קלמאר, נימוקים לכך היו חוסר הוכחות³⁹ או אף איבת הערכאות ליהודים, בעיקר בקלמאר, שנוצלה על־ידי סניגורי הנאשמים.⁴⁰ מהצד היהודי הובעה תמיהה מוצדקת, על שהקנסיסטוריה של ריינוס־

31. A. I., 1848, עמ' 298—301, מכתבו של הרב נורדמן מיום 30 באפריל.

32. שם, עמ' 468.

33. הכאה זו, וכל התיאור הבא, לפי המקורות הנזכרים בהערות 31 ו־32.

34. ב.ענתן הבאוילאי מסופר, כי דרישות קודמות לשליחת צבא מהסיר הוינגן (Hünigau) לא נענו, ומשמר לאומי מסם, שיצא לדרך לקראת הפורעים, התפור בדרך (ועבא ב־Orient, 1848, עמ' 160).

35. A. I., Olttingen, 1848, עמ' 298.

36. ר' במאטרי של ליאון כחן (הנזכר בהערה 7), עמ' 37.

37. M. Ginsburger, REJ LXIV (1912), pp. 111, 114—115.

38. A. I., 1848, עמ' 466.

39. שם, עמ' 413—415, 465—466.

עליון לא עשתה דבר כדי לדאוג מראש, שהמשפט יקיים במקום אחר.⁴⁰ כי קולמאר היתה ידועה מכבר בשל האווירה האנטייהודית ששררה בה. תלונות על אולת'ייה של הקונסיס טורית של קולמאר במסך כל זמן הפרעות חזרו ונשנו עוד לפני המשפטים. כן שררו, כנראה, חילוקי דעות בינה ובין חברי הקונסיסטוריה המרכזית. מיכאל הימרדינגר, שנתמנה ב־8 באפריל קומיסר ממשלתי במחוזות ריינוס־תחתון וריינוס־עליון, כדי לעשות לדיכוי המתומות, אעפ"י שעמד לרשותו צבא סדיר ואעפ"י שהיללוהו לפעמים בשל השתלטותו על ראשי הפורעים, לא הצליחה שליחותו במיוחד, ואף על תוצאות המשפטים נגד הפורעים לא השפיעה במידה ניכרת.⁴¹

למרות תוצאותיהם הזעומות של המשפטים שקטו הרהות באלוס למשך מחצית השנה בערך, אפילו בימי מלחמת־הרחוב בפאריס בתורש יוני לא ארע במחוזות הריינוס שום מקרה של התנכלות ליהודים, אך מיד אחרי היבחרו של לואי נפוליאון לנשיא צרפת התחדשה התסיסה האנטייהודית באלוס. אמנם, הפעם הקדימו השלטונות רשואה למכה ולא הביחו לפורעים להתארגן ולבצע את מוזכותיהם, ובכל זאת אחזה בהלה ביהודים. בעיקר במחוז ריינוס־עליון (סונדגאו).⁴² ורבים הכינו עצמם להימלט לשוויצריה, מסופר גם, שהתרגשות במחוז היתה כה גדולה, עד כי, ביקשו לרכוש נשק בשוויצריה, וכן נשמעו אימים במעשי תגמול כלפי אנשי הספר השוויצריים במקרה ששוב יתנו מקלט ליהודים מצרפת. מתוך גוסה הידיעה הזאת⁴³ במכתבו של השגריר השוויצרי בפאריס אל משרד הפנים הצרפתי לא מתברר די הצורך, אם רק לא־יהודים רצו בנשק או אם ביקשו אולי אף יהודים לקנות נשק לצרכי הגנתם העצמית. מכל מקום שככה ההתרגשות כעבור ימים ספורים, כנראה הודות לצעדיהם התקיפים של השלטונות למניעת המתומות.

ב. הפרעות בארצות גרמניה

עתונם של יהודי צרפת מצא כבר בראשית הפרעות קשר בין "דמם הגרמני" של אכרי אלוס ובין העובדה, שגם שכניהם האכרים בדוכסות הגדולה באדן, קמו להתנפל על היהודים שם, ואכן, הפרעות בדרום־גרמניה ומערבה פרצו ימים ספורים בלבד אחרי ראשית המתומות באלוס, ועוד בטרם הגיעה המהפכה ברחבי גרמניה למימדים ניכרים, ובעוד שיהודי צרפת האשימו את "הגרמנים" בנטייתם לפרעות, טענו יהודי גרמניה, כי אש הפרעות בארצם ניצחה דוקא בהשפעת המאורעות באלוס הצרפתית.⁴⁴ עובדה היא, שמבחינה כרונולוגית קדמו המתומות באלוס בימים אחדים לאלה שבמחוזות הדרום־מערביים של גרמניה, ואלה גם אלה ניזונו מן התסיסה של ראשית־המהפכה וסן המתיחות הסוציאלית ששררה בשכבות־האוכלוסיה הנחשלות בכפר ובעיר, אך בעוד שאין כל זכר

40. שם, עמ' 353—354.

41. כנראה ביקט הימרדינגר (Hemerdinger) לנצל את משרתו כדי לזכות למקום בטוח בבחירה בקולמאר, אך גם בכך נחלל בתחבולות (יהודית ולא־יהודית) הוא ביטל את מועדו. ר' Szaiko Frydman, Internal, 45—40, עמ' 40—45, Léon Kahn (כמו בעמ' 7) עמ' 40—45, Conflicts in French Jewry at the Time of the Revolution of 1848, YIVO Annual, II/III (1947/48), p. 112.

42. Sundgau, M. Ginsburger, REJ LXIV (1912), pp. 111—112, 115—117.

43. שם, עמ' 116.

1. AZJ 1848, עמ' 190.

לפרעות ביהודי הערים הגדולות של צרפת. יש מטרטניה ידיעות אחדות על פרעות — או לפחות על הסתה לפרעות — אף בערים הגדולות יותר. כך נשדדו ונהרסו בהיידלברג, כנראה על-ידי שוליות בעלי-המלאכה, מחסנים וחניות של סחרי קונפקציה ורחיטים יהודיים.² גם בהירשברג שבשלויה נהרסו שתי חנויות יהודיות.³ אפט, בערים הגדולות נבלמה תסיסה זו במהירות והעברה לאפיק של תנועה פוליטית המבקשת להפגין את אחריותה המתרחקת מפרעות.⁴ לכן לא התפשטו המהומות נגד היהודים לכרכים, וכמידה שנעשו נסינות להסית את ההמונים ביהודים בברלין, המבורג, ברסלאו ולייפציג, הם לא נשאו פרי.⁵

שונה היה המצב בכפרים ובעיירות של הירטמברג, הסן, באדן ובאוראריה. שם הגיעה תנועת-הפרעות בראשית מארס למימדים שעלו על אלה של צרפת. המהומות התפשטו במהירות הבזק, ונמשכו לסירוגין עד לחודש אפריל. מעל לכל סבלו יהודי הכפרים בבאדן, בעיקר בהרי אודנרואלד הנידחים וכ־30 מקומות-יישוב נפגעו ע"י גלי הפרעות.⁶ במיוחד חמורות היו המהומות במילהיים, רייכלסהיים וברוכזאל. במילהיים (Müllheim) השתמשו הפורעים בעגלות עמוסות אבנים גדולות, וכעברם דרך רחובות העיירה יידו את האבנים בבתי היהודים. שברו דלתות, ניספו חלונות ואילצו את תושביה היהודיים של העיירה להיטלם על נפשם. למשך יומיים לא הופרצו הפורעים במלאכתם, ומשהגיע לבסוף כוח צבאי לעיירה לא נמצאו עוד תושבים יהודיים במקום.⁷ אף ברייכלסהיים (Reichelsheim) נאלצו היהודים להסתתר ביערות הסביבה, לאחר שתושבי המקום ביקשו לנקום בהם את נקמתו של חייט אחד, שעמד להגר ועוכב על-ידי נושיו היהודיים.⁸ בברוכזאל (Bruchsal) נתלוו ההתנפלויות על היהודים אף ע"י הפגנות-זעם נגד ציר הלאנדטאג הליברלי ברנטאג. בקריאות, בוז למלך היהודים" האשימו אותם, כי "נקנה" בכספי היהודים כדי להשיג להם את האמנציפציה.⁹

לעומת הסערה בבאדן היה המצב בוירטמברג שקט יחסית. רק משלושה מקומות נודע

2. Orient 1848, p. 88. Eleonore Sterling, Er ist wie Du, München 1956, p. 192.
3. Schlesische Ztg. 1848, עמ' 703. אולי הדים מאוחרים של מהומות האורגים שם.
4. כך, למשל, לא התפתחו מהומות-הרחוב במאנהיים, קארלסרוהה וניסן לפרעות ממש — AZJ 1848, עמ' 222, 223, 226, 310, 610.
5. M. M. Haarblicher, Aus der Geschichte der deutsch-israelitischen Gemeinde Hamburg, 1896 ff, p. 319—322; AZJ 1848, p. 390; Orient 1848, pp. 162, 172, 181, 218. אך יש להתייחס בהירות אל מקורות אלה. וייתכן שיש בהם שמועות הסכונות להחשיד את ה"ריאקציה", כי כולם מספרים על חלוקת כסף או יי"ש בין החמוק, כדי לעוררו נגד היהודים. רק מפרטי אחד של ברלין, (שארלוטנבורג), נודע על התפרצות המון לתוך הקלוב הדיסקורטי, שבו נמצע יהודי בשם יעקבי פצעים קשים, אך זה היה כבר באוגוסט. כשיד הריאקציה החלה גוברת.
6. Adelsheim, Bauerbach, Bödighelm, Boxberg, Bretten, Bruchsal, Buchen, Bühl, Eberstadt, Eppingen, Gailingen, Heidelberg, Heidenheim (Heidelsheim?), Krautheim Metzingen, Müllheim, Neckarbischofsheim, Neckargemünd, Nussloch, Randegg, Rappe- nau, Reichelsheim Schwabhausen, Sinshelm, Tauberbischofsheim, Unterschöpf, Wald- dörn, Wertheim. (Orient 1848, p. 88; AZJ 1848, pp. 175, 176, 193, 223, 310, 399; Adolf Lewin, Geschichte der Badischen Juden, Karlsruhe 1909, p. 280. Sterling, op. cit., p. 191. seq.
7. Adolf Lewin, op. cit., p. 280.
8. AZJ 1848, עמ' 175 ואילך.
9. Sterling, op. cit., עמ' 192. שם גם רשימת מקורות ארכיוניים לפרעות. תשחה AZJ 1848, עמ' 193.

על פרעות.¹⁰ הם פרצו במאוחר, הנזק שנגרם בהם לא היה רב במיוחד. גם בחבל הסאר הגרמני היתה כחלת היהודים רבה מן הנזק הממשי.¹¹ לא כן בחסן. שם, כמו בבאדן, הורגש בין האיכרים — לפי דבריו של היסטוריון לא־יהודי בן־ימינו — מחסור מעיק במזומנים; היהודים הופיעו בכל מקום כנותני־אשראי, ועוררו שנאה כנושית הסרי־רחמים. כך, לטענתו, החלו המהומות האגראריות בכל אתר ואתר כפרעות ביהודים.¹² גם מקור יהודי ראדיקלדימוקרטי, שהיה מעונין להקטין את רושם הפרעות, גורס כך: „הגורם הראשוני... היה בהתמרמרות האיכרים על בעלי האחוזות האציליים ופקידיהם.“¹³ אך שגא לא דייקו בתיאורים האלה, והפרעות ביהודים שימשו במקומות רבים כתחליף למהומות סוציאליות מרחיקות לכת, והשכיחו מלב הפורעים את התכלית הסוציאלית הרחבה יותר; כך היה, לפחות באופן חלקי, באלזס־לוריין, וכך מסתבר גם מדריחות אחרים על הפרעות במערב־גרמניה, ובעיקר בחסן. בעיירה לנגספלד, למשל, דרשו הפורעים את חתימתיהם של פקודי בתי־המשפט על כתב־היתר לשוד היהודים במקום.¹⁴ ומשאר המקומות בחסן, שבהם פרצו פרעות,¹⁵ מתקבל הרושם, שבראשית המהומות שימשו אמנם פקידים־משלה ובעלי־אחוזות מטרות להתקפות ההמון בצוותא חדא עם היהודים, אך משפנו הפורעים פעם נגד היהודים, שוב לא בוצעה כל פעולה רצינית נגד השלטונות ונגד רכוש לא־יהודי. מכל מקום היה צורך לשלוח צבא לעיירות אחרות (לנגספלד, רימבאך), אף־כי גם היילים השתתפו לפחות במקום אחד בפרעות (פקלסהיים). לכן לא סמכו היהודים במקומות אחרים על עזרת הצבא וברחו לקהילה הגדולה הקרובה — קאסל. בין השאר נמלטו יהודי רוטנבורג מעיירתם. לאחר שאחד היהודים עונה עד מות בירי התמון, שהוטט ע"י שני אורחים אסידים (ע"ד ומחר).¹⁶ בבאוואריה, ובעיקר בפראנקוניה עילית, דמו נסיבות הפרעות וצורתן לאלו שבהסן, בשמנה כפרים¹⁷ בסביבות וירצבורג ובמברג שימשו יהודים, בעלי אחוזות ופקידים כאחד, מטרות להתגסליותיהן של הבורות בנות המישים־שישים פורעים. מאוחר יותר, בזמן הבחירות ללאנדטאג של באוואריה, התנכלו קנאים קאתוליים ליהודי שנוגנו במחזי שוויינפורט, על אשר סירבו לתת את קולותיהם לכוטר המקומי.¹⁸ אך אפשר, שיד הכמורה הקאתולית בבאוואריה היתה כבר קודם־לכן בחסותה נגד היהודים, ואף לאחר־מכן לא הירפתה מהם ואירגנה תנועת פטיציות נגד שיווי־זכויותיהם במדינה.¹⁹

10. המקומות הם: Blaisingen (AZJ 1848, p. 399), Horb (Schwäbischer Merkur v. 30.V.1848), Mergentheim (AZJ 1848, p. 195).
 11. S. Spier, The Fatherland, Yearbook of the Leo Baeck Institute, IV (1959), p. 300.
 12. Veit Valentin, Geschichte d. deutschen Revolution 1848/49, vol I, pp. 344, 355 seq.
 13. Israelit des Neunzehnten Jahrhunderts, 1848, p. 125.
 14. Orient 1848, עמ' 162 (Lengsfeld).
 15. סיה תשעה מקומות: Bingen, Breidenbach, Giessen, Hofgeismar, Lengsfeld, Melsungen, Peckelsheim, Rimbach, Rothenburg, AZJ 1848, pp. 222 seq, 240, 274, 309, 320; Orient 1848, p. 162.
 16. AZJ 1848, p. 309; Orient 1848, p. 162.
 17. Sterling, op. cit., p. 192; Israelit d. XIX. Jahrhunderts p. 125—126. AZJ 1848, p. 195.
 18. באנאכרן עצמה היכה סוחר יהודי ונפצע פעמים אנושים — Baunach, Bischofsheim, Mümbach, Oberalsberg, Orb, Redwiz, Roteburg, Burgkundsstadt. עם 14 ואילך.
 19. Schonungen b. Schweinfurt. — Orient 1848, p. 248.
 Sterling, op. cit., p. 176—179.

ואולי היתה יד הכמורה הקאתולית גם ביצירת האווירה המתוחה בשלויה עלית שמצאה את ביטויה במהומות בחמישה מקומות.²⁰ אך לא פעל שם רק הגורם הדתי. שכן היתה הכמורה הקאתולית במידה רבה שכבה מנהגת של האוכלוסיה הכפרית הפולנית. ואילו היהודים העמידו את עצמם לצד העירונים הגרמניים. אפס. לא היה בכך ששום ערובה לבטחונם. כי גם בין האזרחים הגרמניים היו אלמנטים שמרניים. שדגלו בפוטבי בסיסמא. רק לא אמנציפציה, והאשימו את היהודים בראדיקליזם פוליטי.²¹ נימה מיוחדת היתה להתרגשות בעיירה פייסקרטשם.²² כי שם ניוונה הסהומה שהיפלטו של נער. שנמצא כעבור זמן־מה בריא ושלם.

נוכח סכנת הפרעות נטשו בעיקר יהודים אמידים את מקומות מגוריהם. ואילו אלה שהיו פחות עשירים ויותר אמיצים נכנסו טמש בהמוניהם למשטר הלאומי כדי לצמוד על נפשם. בגליביץ. בה חברו אלמנטים גרמניים ריאקציוניים עם הקאתולים הפולניים נגד היהודים. הראדיקאליים.²³ עלה מספר המתנחלים היהודים אפילו על זה של הלא־יהודים — אם אפשר להאמין לדיעה ממקור יהודי בעיר זו.²⁴ בבוטן גילו חבריו היהודיים של המשטר הלאומי רוח־קרב לטופת נוכח כנוסיות שרודים פולניים שהתקרבו לעיר. הם התענינו במיוחד בכלי־נשק חזקים, ובהזדמנות אחת הספיקה כוננותם בלבד כדי להפך את תכניות המורעים: „לא ארע דבר“. בהזדמנות אחרת הגיעו הדברים לידי התנגשות מורית עם הפולנים. ואו. הצטיינו הקלעים היהודיים ביותר באומץ ליבם.²⁵

חריפה יותר מבשלויה־עלית היתה בעיית מעמדם של היהודים בין המחנה הפולני והמחנה הגרמני בחבל פוזנא. סיד עם תחילת המרד הפולני בטחצית השניה של חודש מארס. כאשר המאורעות המהפכניים בברלין ריפו את ידיהם של השלטונות הפרוסיים בחבל ומנעו אותם מפעולה תקיפה לדיכוי התנועה.²⁶ הרעמו יהודי פוזנא כפני בעיה חמורה: הפולנים חבצו סהם תמיכה בענינם והבטיחו הניגית „לשמור על בטחון וסדר... ולכבד את חוקיהם“ של היהודים.²⁷ נפרצו כנראה גם שמרנות. שאם יוכי הפולנים באוטונומיה או בעצמאות. יעניקו אמנציפציה מלאה ליהודים. שטמנה טרם נתנו תחת השלטון הפרוסי.²⁸ מן הצד השני הרדו היהודים. ובעיקר בערים הגדולות יותר. ספני האנארכיה שאיימה על פוזנא בעקבות ההתקוממות. וביקשו להקדים רפואה למכה ע״י הצטרפותם לאירגוני ההתגוננות של האזרחים הגרמניים. על הכרעתם של אלה לצד הגרמנים השפיע השיקול.²⁹ שהיהודים הינם לפי טבעם גרמנים. כי הם דוברים גרמנית. וכל התרבות שיש להם... הריה גרמנית. אי־לכך... חייבים הם להעדיף את גרמניה הפרוסית. המבטלות זה־עשה את כל ההפלות. על פולין. שהקמתה תלחה בתוצאות המאבק ושלא נתנה ליהודים

20. Beuthen, Gleiwitz, Nicolai, Peiskretscham, Ratibor. Orient 1848, pp. 180 seq. 324 seq; AZJ 1848, p. 309; Israelit d. XIX. Jahrhundert 1848, p. 191.

21. שם (Gleiwitz).

22. Peiskretscham. — Orient 1848, p. 324.

23. Orient 1848, עמ' 324 ואילך.

24. שם, שם.

25. Orient 1848, עמ' 125 אילך.

26. שם, עמ' 115 ו־116, 1848, עמ' 32.

27. Orient 1848, עמ' 126.

28. AZJ 1848, עמ' 246.

29. בניגוד לטענותיהם המאוחרות של יהודי פוזנא. ואף בניגוד לטענת הפולנים אלה ואלה ביקשו מאוחר יותר לתוכיה. אי־כי טעמים סותרים. כי יהודי פוזנא בילם המכו מלכתחילה תמיכה מלאה בגרמנים ופעלו נגד המורדים. בהקשר זה חשובה במיוחד תלוח הכלכלית בפולנים. הנזכרת כבדרך־אנב ב־[AZJ 1848, עמ' 393. התבאה מ־[Orient 1848, עמ' 126 (הערת המערכת כשולי העמוד).

עד כה אלא תקוות בלבד. אך נראה, שלא אוהדיהם הפעילים של הפולנים ולא אחידיהם המושבעים של הגרמנים היוו את הרוב בקרב יהודי פוונג. הגרמניזציה טרם התקדמה במידה כזאת, שהתכרעה לצד גרמניה נראתה להסתייגו היהודים כמובנת מאליה או כמיוזנת. ואף כי מבחינת האינטרסים הכלכליים שלהם היו קשורים יותר אל הכפריים הפולניים מאשר אל השכבה הגרמנית העירונית הדקה, לא היו משוכנעים. „שאפשר לתת אמון בפולנים“³⁰ לפיכך ניתן לקבוע, שהרוב הגדול של יהודי החבל ציפה בהסתייגות לתוצאות המאבק התרחק מן התצטרפות הפעילה לאחד המתנות: „היהודים כלל לא נקטו עמדה, הם כבר שמחים כשאין נוגעים בהם לרעה, אליבא דאמת, היהודים בכל אתר נשארים בדיפנסיבה“³¹ וייתכן, שבין הנוקטים בקו פאסיבי זה היתה קיימת קבוצה קטנה של אנשים, אשר ביקשה למצוא פתרון יהודי לבעיה, אחד מדוברי הקבוצה הזאת שיבח אמנם את מלחמת השחרור הפולנית — כנראה מתוך אותה גישה דימוקרטית-עממית שהביאה אף את הראדיקליזמוקרטים הגרמניים לידי תמיכה ראשונית בתנועת-החירות הפולנית — וראה את הסיכוי הגדול להתפייסות פולנית-גרמנית במלחמה המשותפת נגד הצאר הרוסי, אריב החוסס ומשעבד היהודים; אך הוא חשש, שהפולנים לא ימצאו את הדרך לשיתוף פעולה, לא עם הגרמנים ולא עם היהודים, וכתוצאה מכך הוזה סכנה חמורה ליהודי החבל וקרא אליהם: „לכדו שורותיכם, הושו אף אתם אל הנשק, לבל תפלו חללים חסרי מגן, ובצאתכם באומץ לב נגד הפורעים, תצילו רבים מאחיכם ותגנו על נשים וטף ורכוש“³² קריאה זו להגנה עצמית יהודית מפני הפרעות, שאיימו על יהודי החבל בעקבות המרד, לא נשאה פרי בצורה שנראתה לבעל הדברים, יהודים הצטרפו אמנם אל ועדי ההתנגנות והמסמר האזרחי הגרמניים — בעיקר בחבלים המערביים של פוונג ובערים הגדולות³³ — או תמכו בפעילות הפולנים — בפרט במזרח החבל ובעיירות וכפרים³⁴ — אך לכלל מעשה-התנגנות מאורגן לא הגיעו. כך עמדו היהודים הסריישישע מול הפרעות, שפגעו בשבוע בין ה'10 וה'16 באפריל בחלקים המזרחיים של החבל, שעה שמרד הפולנים החל דועך, עד אז סמרו הפולנים בדרך-כלל על תבטחתם ולא נגעו לרעה ביהודים, אך משהובטו

30. Jewish Chronicle, 1848, p. 517 seq. והשווה גם Voice of Jacob, VII, p. 136.
 31. [AZ] 1848, עמ' 236 ואילך, המובאה — בעמ' 237, הוצתקה ב"י A.I. 1848 עמ' 304 ואילך, ר' גם ספר הנבונה, ערך י. היילפרין, ה' ב' עמ' 10 ואילך, ביחס לתקופת הסוכר למלחמת משותפת נגד רוסיה יש להעיר, שזאת היתה דעה נפוצה למדי, השתהה למשל [AZ] 1848, עמ' 246 ואילך.
 32. למשל בליטה וקמפן, מקום שם פעלו בגלוי נגד נושאי הסמלים הפולניים (Orient 1848), עמ' 176, [AZ] 1848 עמ' 250, Un. Ia. 1848, עמ' 49, ובקרוסיצין ושורוזין, מקום שם הגנו בפועל על העיר מסני הפולנים. M. Philippson, Neueste Geschichte d. Jüd. Volkes, I, p. 300.
 33. כן הצטרפו בפוונג העיר, בשוין ובסאמוטיצין להוציאת התנגנות גרמניים; Heppner-Hersberg, Geschichte der Juden in den Posener Landen, pp. 239, 241, 962 seq.; Orient 1848, p. 126.
 34. בשל הסיבה הנזכרת לעיל, הערה 29, לא נשתפרו מקורות רבים על התמיכה היהודית בפולנים בכליאות ניתן ללמוד מהערות אקראי, שתמיכה זו היתה קיימת, כך למשל הזכיר סכתב סלסברג, שחובא ב"י OCO 1848, עמ' 182—183 בסירוש; קהילות יהודיות גילו אהדה פעילה מאוד לענין הפולני, מאישים יהודיים, שהצטרפו בפועל אל הלוחמים הפולניים, נודעו אמנם רק שמותיהם של מעטים, שנאספו במאמרו של הלוחמים הפולניים, נודעו אמנם רק שמותיהם E. Stocki, "Udział lekarzy żydowskich w powstaniu w Poznanskim 1848 r.", Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego, Warszawa 1964, Nr. 11—12.

אך מסקרים אלה ניתן ללמוד, שהאחדה לפולנים היתה, כנראה, נפוצה יותר מסני שנתונים לחשוב, על כך רומזת גם שורות מסודות ב"י Orient 1848, עמ' 125 ואילך, וב"י [AZ] 1848, עמ' 235 ואילך, ועוד, בעיקר חשובה קביעתו של מטיקף מן החוץ, הארכיבישוף מדאבלין, שסיכם את המצב במילים הבאות: „היהודים מוחזקים כגרמנים בלי יוצאים מן הכלל, ואילו האמת היא, שרבים מאוד מהם הם יהודים פולניים, ורבים הוכיחו כוון המאבק האחרון, כי הם מעדישים את הפולנים“ Dr. Whateley, A Narrative of Recent Occurrences in Posen, London 1848, p. 15.

המתקוממים בידי הצבא הפרוסי, וגדוהיהם החלו מתפרקים, הותרה הרצועה. ראשי המורדים האשימו את היהודים, כאילו ליבו את השנאה לפולנים צ"י הפצת שמרנות כוזבות. הפולנים טענו אפילו, שהיהודים עודדו את הצבא הפרוסי במלאכת-הדיכוי שלו. בכדי שיוחזר סוף-סוף השקט על כנו ותוסר ההפרעה לעסקי המסחר שלהם.³⁴ ספק הוא, אם הפורעים נזקקו לתירוצים מסוג זה. אנשי הגרוזנים הפולניים, בגונדות צבאיות או בכנוסיות שאליהן הצטרפו ארחי-פרחי "פרולטריום", שוטטו בעיירות, ו"שדדו, חספו ורצחו"³⁵ יהודים בארבעה-עשר מקומות. אך לא נעצרו גם בפני רכוש גרמני או פולני.³⁶ אף אם התיאור הרגשני על "עיירות וכפרים שעלו בלהבות", ועל חורבן רכושם של אלפי יהודים נראה מוגזם במקצת, בפרט אחד הוא צודק: "בחלי דם ניגרו כמים".³⁷

שמונה-עשר או אף עשרים יהודים נהרגו בשלוש העיירות ששימשו גיא-החיוון לטרעות החמורות ביותר, וורשן, טרמסנו, בוק, עשר או אחת-עשרה נפשות נרצחו בוורשן. ביניהן כל משפחת גרונר — אב, אם וארבעה ילדים.³⁸ ארבעה או חמישה אנשים נטבחו בבוק, ועוד ארבעה עינו קשות. ביניהם גם נשים.³⁹ לפי ידיעה אחת עמדו יהודי בוק על דמם ולהטו ב"אנשי הגרוזנים", אך לא יכלו לעצורם מלפרוץ לעיירתם.⁴⁰ קרב מסוג אחר התחולל בטרמסנו, שם התנגש הצבא הפרוסי עם הפולנים. אך לסרות נצחוננו פינה שוב את העיר עפ"י הסכמת-הפוגה זמני, והפקיר את היהודים בידי הפולנים. היהודים שקיבלו את הצבא הפרוסי בבואו לעיר בזרועות מתוחות, הואשמו אחרי נסיגתם בסיוע לאויב. ועוד טענו הפולנים נגדם, שבמקום אחד נורתה ירייה אחת מטרפתו של בית יהודי, במרתף של בית יהודי אחר, שבו התבצרו מגינים פולניים. נמצאו בשוך הקרב חמש גוריות של פולנים — כל אלה גרמו לכך, ששלושה יהודים הוצאו לרחוב וגורו עד מות בלי כל משפט. כמספר זה נמצעו קשת, אחתים נאסרו והושארו בכלא בלי מוון עד לשוב הפרוסים לעיר, ששיחררום ושמו קץ לסיוט.⁴¹

פחות המורים היו מעשי-הביזה והשוד בעיירות אחרות, כמנסוטישל, קושטין, רינשטארט, צנין, קסיונס, מילוסלב, ובערים ששכנו בקירבת הגבול המערבי של החבל, כגרץ, פינה, קמפן. ידיעות על פרעות בקוסטן וקורניק הוכתשו לאחר-מכן בחצי-יפה, ומכל מקום לא היה היקפם גדול.⁴²

אך הבחלה היתה מרובה בכל החבל, לא זו בלבד, שיהודים מכל העברים נמלטו לפוזנא העירי⁴³ כדי למצוא מחסה בקהילה הגדולה, אלא החלה יציאה כללית מן החבל לעבר הפרובינציות הפרוסיות האחרות,⁴⁴ ותנועת-הגירה זו עתידה היתה להתגבר, עד

34. Orient 1848, עמ' 126, טובא לפי ה"גאזטה פולסקה", אך גם ועדת-חקירה של ראדיקל-דימוקרטיות גרמניים, שביקרה בפוזנא, דיווחה ברזה וזה (שם, שם).

35. שם, שם.

36. OCO 1848, עמ' 75, לפי "דויטשה צייטונג".

37. Orient 1848, עמ' 126.

38. Groner, Wreschen: OCO 1848, p. 74 seq.; Orient 1848, p. 140; A; I; 1848, p. 270; Voice of Jacob VII, p. 136; Jewish Chronicle 1848, p. 518.

39. Buk. Jewish Intelligence, London 1848, p. 209; AZJ 1848, p. 317.

40. Israel's Herald, New-York 1849, p. 55.

41. Tr(ca)emesno: OCO 1848, p. 75; Orient 1848, p. 141.

42. Santomiachl, Koschmin, Renstadt, Zain, Xions, Miloslaw, Graetz, P'anne, 42

Kempen, Kosten, Karnik: AZJ 1848, p. 260, 283; Orient 1848, p. 139 seq.; 172.

43. Israel's Herald, 1849, עמ' 55.

44. Orient 1848, עמ' 214.

שדיללה כליל את מספר היהודים בפּרוּבִינְצִיָה. לעומת זאת לא התפתחו ניצני תנועה אחרת, שהדחיפה לה ניתנה ע"י הפרעות: אף־על־פי שיהודים רבים בפּוֹנָא ביקשו אז לעסוק בחקלאות במקום במסחר, משום שהפולנים מיאנו עתה לקנות מהם⁴⁵, לא חלו שינויים מהותיים בהרכבם הסקצוּעִי של יהודי החבל, ואולי גרמה לכך, בין השאר, גם העובדה, שהמתיחות הרווייה אוירת־פרעות ביחסים בין פולנים ויהודים חלפה במהירות. אמנם, מיד לאחר הסהומות ברור היה לכל, שאף היהודים שטפו את הפולנים בשל מעשי הוועה שלהם, וסירבו לתמוך בהם תמיכה פוליטית⁴⁶. עד־כי ניתן היה לקבוע כאילו בוודאות, שנפלה הכרעתם לטובת התערותם המלאה בקרב הגרמנים. כך נאמר, למשל, בכתבה אחת בעיתונם של יהודי אוסטריה⁴⁷ שעם כניעת המורדים הפולניים ב־12 במאי, ביצת הענין הגרמני, כלומר גם הענין היהודי, ואולם, אף הרגשת ההודרות הזאת נתפוגגה כעבור זמן קצר ביותר, הן בשל הרגעת הרוחות והתגברות המגע המסא היום־יומי בין יהודים ופולנים, והן בשל התנגותם הגסה של הגרמנים, ובעיקר של המפקדות הפרוסית הריאקציונית⁴⁸. כתוצאה מכך נעשו אפילו נסיונות, בעיקר מאז נובמבר 1848, להגיע לידי הסכמי־בחירה עם הפולנים כדי לתת לענין היהודי ניצנות יהודית גאוהה⁴⁹. מסתבר אישוא שבפּוֹנָא לא הותירו פרעות שנת תרי"ח משקע מעמיק, ויהודים ולא־יהודים עברו עליהם לסדר־היום מתוך סברה רבת־תקוה שלא יישנו עוד.

ג. התקריות בפולין האוסטרית

ייתכן, שהתפיסותם של יהודים ופולנים בפּוֹנָא הוקלה אף ע"י היחסים הטובים ששררו ביניהם בפּוֹלִין האוסטרית: „בעוד שפולנים ויהודים בפּוֹנָא נמצאים במצב־טלחמה, הרי בקראקא שורת הבנה טובה מאד ביניהם⁵⁰. ולא רק מקראקא הגיעו ידיעות ברוח זו, גם מלסברג נמסר, שהתנועה הלאומית הפולנית בראשית המהפכה, גילתה ליברליות רבה ביותר כלפי היהודים, ואם נשמעו קולות בודדים נגדם, הרי לא תפנו נגדנו כיהודים, אלא כגרמנים⁵¹. הדעות הנוחות הללו עשויות היו לעורר תמיהה, כי עוד בחורף שקדם למהפכה נתעוררה, סערת־רוחות מדהימה בקרב האזרחים⁵², רק למישמע, ההצעה להעניק ליהודים כאן את זכות־האזרחות בעיר⁵³, וספק הוא, אם הגורם לשינוי הפתאומי ביחסם של הפולנים אל היהודים נעוץ באמת בעובדה, שהיהודים, הבינו למזלם את המצב והצטרפו בעוד־מימד אל הפולנים⁵⁴. כי אף־על־פי שדווקא ב־1848, החלה גוברת בגאליציה האסימילאציה אל הפולנים⁵⁵, עד־כי ניתן לדבר על דוגמאות רבות של „אחוזה פולנית־יהודית“, ועורכי העתון

45. שם, עמ' 218.

46. השוה בעיקר את מכתבו של ש. כהן, עורך ה־A.I. (1848, עמ' 301 ואילך) אל דאו צינסקי, ואת השוּבְתוֹ של זה (שם, עמ' 366), כן השוה את כרוזם של יהודי קראקא אל אחיהם בפּוֹנָא, ואת תשובתם הביטה של יהודי פּוֹנָא: Un. Is. 1848, עמ' 97 ואילך, Orient, 1848, עמ' 181, OCO 1848, עמ' 155.

47. OCO 1848, עמ' 116.

48. Orient 1848, עמ' 374, 393, AZJ 1849, עמ' 89.

49. המקורות — כמו בדעה הקדומה, ועין מאטרי, נסיונות לניהול מדיניות יהודית עצמאית בגרמניה, ציון כ"ה, חוב' ג-ד, עמ' 172-173.

1. A.I. 1848, עמ' 338.

2. Un. Is. 1848, עמ' 25.

3. OCO 1848, עמ' 143.

4. שם, שם.

הידי צייטונג⁶ בלמברג כתבו בפירוט: „הלא אנחנו גם פולנים“ — מכל מקום לא הקיפה תנועת האסימילציה הפולנית שכבות ניכרות מן האוכלוסיה היהודית. „המוני בית ישראל נשארו אדישים למאבק הפוליטי“⁷ ולא עוד, אלא שכבת האינטליגנציה היהודית הדקה שביקשה ליטול חלק פעיל בתנועה המהפכנית, היתה מפולגת בתוך עצמה, ואף אותה חלק ממנה, ששאף להזדהות עם הפנין הפולני, השתמש לשם הפצת דעותיו עפ"י רוב בשפה הגרמנית, לא ייפלא איפוא, שחלק מסוים ממנה לא נטש גם בשעת התסיסה הלאומית הפולנית את האוריינטציה שלו לצד אוסטריה הגרמנית.

מאידך גיסא ביקשה האורתודוכסיה במאבקה עם האינטליגנציה למצוא תמיכה הן בפולנים והן בממשלה האוסטרית.⁸ על כל פנים גבר אז קולם של אותם הדוברים היהודיים בגאליציה, „שהעירו בצורה מופגנת על חרפתם הפולנית“⁹, ואלה יכלו להסתמך על העובדה המכרעת, „שאומה הפולנית תאצילה“ גילתה עתה את ליבה למען היהודים. עדיכי „פנתה אפילו בכתב-בקשה אל הקיר"ה לטובת האמנציפציה הפוליטית המלאה שלנו“¹⁰.

אפס, אף אם נבעה סובלנותם הנבונה של הפולנים רק מתוך חישובים רצניים של כדאיות פוליטית, (ואכן נתקררו היחסים בין פולנים ויהודים בצורה נראית לעין¹¹ אחרי הבחירות לרייכסטאג האוסטרי ביוני 1848), אין להכחיש, שהמוני האוכלוסיה רוסנו ע"י מנהיגיהם, ולא קמה כל תנועת פוגרומים בפולין האוסטרית במשך כל שנת 1848/49. רק במקומות מעטים ארעו תקריות בודדות, שמידת רצינותן נפלה בהרבה מאלה שהתחוללו אז בכל שאר הארצות. יתירה מזו — התקריות לא נתלו לראשית התסיסה המהפכנית, כי אם כולן, פרט לאחת¹², חלו בשלבים המאוחרים יותר, ועל חלקם הניכר של המקרים — על ששה מתוך 15 — ניתן לומר, כי השלטונות או חייליהם, ולא האוכלוסיה, נרמו להתהוותם. כך למשל, נעשה ערד בחדש מאי נסיון מצד „סוכני הריאקציה, לעורר מהומות בלמברג, אך ללא כל הצלחה“¹³, גם המהומות החמורות ביותר, שהתחוללו בסוף חודש יוני בברודי, נגרמו ע"י זרוע הממשלה — אנשי-הצבא מחיל-המצב במקום, ולא עוד, אלא למחומות אלה לא היה אופי אנטי-יהודי מיוחד, אף-על-פי שנהרג אחד מיהודי העיר, וארבעה אחרים נפצעו קשה: היתה זאת התכתשות רחוב בין חיילים שיכורים לבין אנרחים עובדי-אזרח, ובה נהרג גם פולני נוצרי, ורבים אחרים נפגעו קשות.¹⁴ על התנגשות-רחוב דומה עם חיילים נודע בחדש ספטמבר מקאזימירד, אלא שם הוזהרו דווקא היהודים על-ידי השלטונות, לכל יניחו לצעיריהם להתגרות באנשי הצבא, כי לכך „היו, כידוע, תכופות כבר תוצאות עקובות מדם“¹⁵. תקרית נוספת ארעה בקראקא, כאשר יהודי תולקה ע"י קומיסר-משטרה, המכונה „פקיד מהסוג הישן“ ו„פורע מוסקובי“, תקרית זו נסתיימה בפיתוריו של איש-המשטרה.¹⁶

5. Filip Friedmann, Die galizischen Juden im Kampfe um ihre Gleichberechtigung, Frankfurt 1929, p. 209—210. (להלן — פרידמן).

6. שם, עמ' 59—61.
7. שם, עמ' 64.
8. מתוך הכרוז של יהודי קראקא אל יהודי פוזנא Un. Is. 1848, עמ' 97.
9. פרידמן, עמ' 64.
10. במארגנוב, ר' להלן בטכסט.
11. פרידמן, עמ' 64.
12. OCO 1848, עמ' 180 ואילך.
13. שם, עמ' 402. לפי „צייטונג“ 1848 עמ' 99—101 אינע ביולי סקרה דומה אף בפרודחויץ ויהודי בשם יודא נלבר נוגת קשות על-ידי העורך (א. מוהר) על-אשר משך איכרים העירה חסימת להתגנף על אנשי צבא ועל נכבדי העיר.
14. שם, עמ' 318.

אופי שונה לחלוטין נשאו המהומות שפרצו בטשין ובאנדריכא. בטשין גזרו השלטונות גירוש על חלק מיהודי המקום, ודלת-העם, בניצלה זאת, כפי שאפשר להבין בנקל, כדי להתגבל ליהודי האזור כולו.¹⁵ אך למרות התמונה העגומה המצטיירת מדברי הסקור על היענות המסון למעשי ההתגרות מצד השלטונות, לא היה, כנראה, למקרה הזה תוצאות חמורות. עוד פחות תוצאות היו למקרה שארע באנדריכא. שם הפנינו יהודים נגד נסיון שוטרי התוצאה לפועל (Finanzwache) לגבות את מס הנרות, שלא בוטל עדיין רשמית, והדברים הגיעו בחדש ספטמבר לידי "טאורצות מצערים". פרטים נוספים על התקרית לא נמסרו.¹⁶ ואין להגות, שמימדיו היו רציניים, כי דווקא בעיירה זו שררו, אם להאמין לדברי אחד היהודים מתושבי המקום,¹⁷ יחסים אידיליים בין כל האזרחים, תלמידי-יהודים אף עשו עוד בחדש יולי למניעת "מהומה מצד איכרי הכפרים הסמוכים" - גטלו דוגמא ממקומות אחרים וביקשו להתגבל על היהודים.¹⁸

מכל מקום ניתן לומר, שהאוכלוסייה הפולנית ברובה המכריע לא נענתה ב־1848 למגמות השלטון לזרוע פירוד בינה לבין היהודים. בכל זאת תוכיחו המקרים של טשין ואנדריכא, כי בקרב האיכרים ודלת-העם לא דעכו הלכי-הרוח האנטי-יהודיים. ואם הפולנים מצידם לא גרמו בשנת 1848/49 אלא לעשרה מקרים של הסיסה אנטי-יהודית, שרק כמחציתם נסתיימה בנזקי גוף ורכוש, הרי זה מוכיח על ריסון היצרים עליידי מנהיגי התנועה הפולנית העממית. כך נמסר, למשל, מאולסקוביץ, לא הרחק מברודי, ששם לא הפולנים עצמם גרמו לתקרית אנטי-יהודית, אלא דווקא רוכל צ'כי, הלה העליב בשבת את היהודים שעברו ליד דוכנו ושפך עליהם דליי מים כדי לעורר את הפולנים, למהומה פאטריוטית בנוסה פראג.¹⁹ אך המשטר האומי הגן על היהודים, והצ'כי אף נקנס.²⁰

הפולנים עצמם היו מעורבים בהערכת האווירה בטרנפול ובביליץ, כשעה שפרצה בטרנפול ההולירע, היו מבין הפולנים, שהאשימו את היהודים בהפצת המחלה, ואולם גם במקרה זה לא התפתחו מהומות של ממש.²¹ רצינית יותר היתה, כנראה, ההסתה בביליץ (בחדש יולי), שעה שנעלמה שם נוצריה, שהועסקה כאוטמת בבית יהודי, למשך ימים אחדים התהלך בעיר, צילה של עלילת-דם, עד שנגרעו הרוחות, ולא נודע על מעשי אלימות נגד היהודים בעטייה של פרשה זו.²²

דווקא תושבי ביליץ הסבירו פניהם ליהודי הסביבה בחדש מאי, כאשר הופעל לחץ חזק, וכנראה אף אלים, על יצרני בדים יהודיים בביאלה הסמוכה ובלופניק, תחת לחץ זה מצד בעלי-מלאכה נוצריים ועוזריהם בענף האריגות, נאלצו בעלי-המקצוע היהודיים מביאלה ומלופניק לנטוש את מקומות מגוריהם, הם עקרו לביליץ השכנה, ובעידודם של אזרחי המקום חידשו שם את ייצורם.²³ זה היה, כנראה, המקרה החמור ביותר של התנהגות אלימה כלפי היהודים מצד הפולנים עצמם, אם לא מביאים בחשבון את התקרית הבודדת בטארנוב, שבה נערך, מה שסכנים המקורות הפולניים, משפט עם באחד מבעלי המרות,

15. שם, עמ' 191.

16. שם, עמ' 353.

17. שם, עמ' 243-244.

18. שם, עמ' 244.

19. שם, עמ' 290, לפי "צייטונג" 1848, מס' 12, לא היה זה זר, אלא אחד מאנשי המקום.

20. שם, עמ' 324.

21. שם, עמ' 243.

22. Un. Is. 1848, עמ' 68, על לייניק גם Orient 1848, עמ' 193.

בשעה שהגיעו הידיעות הראשונות על המאורעות המהפכניים בווינה לפולין.²² מלבד מחומות אלה בטארגוב, ביאלה, ליפניק ולאיי-השקט באזור טשין.²³ נודע רק עוד על סקרה אחד של פגיעה המורה ביהודים, שארע ביאסלו בחודש יולי.²⁴ לעומת תקריות אלו לא חיתה חשיבות רבה למקרה של יידי אבנים ביהודי קראקא בחודש ספטמבר.²⁵ כללו של דבר — המחומות נגד יהודי פולין האוסטרית בשנת המהפכה היו קלות-ערך. בכך נבדלה פולין משאר ארצות המהפכה, ובין היתר משאר ארצות הכתר ההאבסבורגי. למעט איטליה ואוסטריה גופא.

ד. המהומות במדינות האבסבורג (א)

כי באוסטריה ובשטחים האוסטריים שבאיטליה היו מעשי האלימות נגד היהודים עוד יותר נדירים מאשר בפולין זה נבע — חלקית — גם מן הסיבה, שהשליטונות והצבא לא נתנו ידם להסתה, אדרבה, באחת מעיירות לומברדיה דיכא דווקא הצבא האוסטרי, במהירות גדולה מאד את נסיון ההמון להתקיף יהודים. בשעה שהאוסטרים חזרו וכבשו מחדש את התבל שהתמרד.¹

בפרובינציות הגרמניות של אוסטריה כינו אמנם כ„יהודים“ את כל הראדיקלים שתגדי הקיסר והמיניסטרים.² אך לא בוצעו שום התקפות של ממש על גופם או על רכושם של היהודים המעטים המפורים בהן. בווינה הבירה, לעומת זאת, שמשכה אליה מאז ראשית המהפכה יהודים כמספר ניכר, התנהלה לסיורגין הסתה אנטי-יהודית נמרצת, אף-כי גם שם לא נגיעו הדברים לידי מעשי אלימות רציניים.

כבר בשבוע הראשון של חודש מארס, זמן קצר אחרי פרוץ המהפכה, הופיעה שורה של כרוזים וקונטרסים, שנושאים המשותף היה, רק לא אמנציפציה ליהודים.³ אחרי מאורעות ה-15 וה-18 במאי נתחדש מבול העלונים, ושוגאי ישראל שבווינה ביקשו „לתלות ביהודים מלבד“⁴ את האחריות לאירועים. אחרי השלב המהפכני הזה נברה ההסתה בעתונים השמרניים לסוגיהם ובכרוזים בעילום-שם.⁵ ועד לתחילת יולי התחשמה האווירה בצורה כזאת, שהעירייה נאלצה לדון בהסתה ולנקוט בצעדים נגדה.⁶ עם כל זאת ארעו רק התנגשויות אחדות, כמו למשל באסיפה ראדיקלית, בה נאם הרמן ילינק,⁷ אף כי לא נשאו עדיין אופי אנטי-יהודי מובהק, אך לאחרי-מכן גבר הלך-הרוח האנטי-יהודי של תאוכלוסיה, עד-כי הופיעה משלחת של תושבי הרובע ליאופולדשטאדט בפני העירייה ורמזה, כי ברצונם

22. פרידמן, עמ' 64, הערה 3. שם מובא גם מקור פולני.

23. ר' לעיל, הערה 15.

24. די צייטונג, למברג, 1848, סט' 11, עמ' 82 ואילך. המקרה קשור בנידושם של שני היהודים היחידים מן העיר, האחד היה אשה וטוב, האחד — עושה סבון.

25. פרידמן, עמ' 64, הערה 4.

1. A.I., 1848, עמ' 480. שם העירייה לא נמסר, ביתר שטח-השלטון האוסטריים באיטליה ובמדינות האיטלקיות העצמאיות לא ארעו כל מחומות, פרט לרוסי, אע"פ שתוסרו שם באפריל שערי הגיטו, לפי בקשת העם הרוסי עצמו. לא נסקה שם ההסתה נגד היהודים, כיוני ארעו התפרצויות אחדות לנוט (Voice of Jacob VII, p. 169), ובראשית נובמבר פרצו מחומות הסר רות מצד דלת-העם, האספסוף חדר לרחובות הרובע היהודי, ולמרות פעולות-התגוננות של יהודי הרובע הצליחו הפורעים לגרום נזק לבתים הקיצוניים, עד שהתערבו שלוש פלוגות המשמר הלאומי (ואילו 11 הפלוגות הנוהרות לא התערבו, או אף סיעו לפורעים) ומנעו את המשך המתנסת, A.I., 1848, עמ' 618-619.

2. למשל: OCO, 1848, עמ' 417.

של הנוצרים להיפטר מן היהודים. שמספרם ברובע עבר כנראה כבר 2000.⁹ גם מידיעות אחרות מתקבל הרושם, שהאזרחים ביקשו להגיע את העירייה לנקוט בצעדים נגד הרוכלים היהודיים, אשר עוררו עליהם את תרעומת התנונים הלא־יהודיים.¹⁰ למרות כל אלה לא פרצו פרעות, אף בימים הסוערים של חודש אוקטובר, והמהפכה בוונה נסתיימה ללא מתומת־דמים נגד היהודים.

לעומת זאת גאו נחשולי הפרעות בכוחמיה ומורביה ובארצות הכתר ההונגרי — בסלובקיה, בקראטייה ובהונגריה גופה, בניגוד לאופי המאורעות בארצות אחרות, התחוללו המהומות החסרות ביותר בארצות ההאבסבורגיות דווקא בערים בעלות הקהילות היהודיות הנדולות — בפראג, בודפשט ופרשבורג. אף־על־פי שלא פסחו גם על קהילות קטנות ועל משפחות יהודיות מבודדות בישובים הקלאיים נידחים.

ראשונה מבחינה כרונולוגית היתה פרשבורג, החיכוכים הראשונים בין לא־יהודים ויהודים חלו שם כבר בשבוע הראשון של הסתופת, מערב שבת, 17 בסארס ועד ל־21 בחודש.¹¹ בה בשעה ש־האזרחים המכובדים¹² דחו את בקשת היהודים להשתתף בתהלוכת־לפידים ומנעו מהם את הזכות להצטרף למשמר הלאומי, התקהלו המתנים מדלת־העם ליד שערי ה־שלוסברג, הרובע היהודי, ואמרו לפרוץ לתוכו, במשך ארבעה ימים מנע, אמנם, הצבא את התפרצות המונים לרובע ה־שלוסברג, אך הפורעים כילי את זעמם ברכוש היהודי שסחפו לרובע, הם שוטטו ברחובות ה־נוצריים, יידו אבנים בחלונות הבתים המישכרים ליהודים ואף ניסו לפרוץ את שעריהם, שנחסמו על־ידי דייריהם היהודיים, כל אותם הימים עזבו יהודים רבים בעלי אמצעים את העיר ונמלטו בכיוון לוינה.¹³ לבסוף השתלטו השלטונות על המהומה והחזירו לעת־עמה את השקט על כנו.

אך מחיר השקט הזה היה יקר: לא זו בלבד, שהצטרפות היהודים למשמר הלאומי נאסרה רשמית, עד לקביעה חדשה על־פי החוק,¹⁴ אלא הסעמדות בפרשבורג אף החלישו למנוע מן יהודים אה זכות הבחירה בעיר, כן נתקבלה באסיפת אזרחים ההחלטה, לשגר עצומה ללאנדטאג, כדי שזה יצמצם את החום מגוריהם של היהודים על ה־שלוסברג בלבד ויצוה על פיגוי החנויות היהודיות והרוכלים היהודיים משאר חלקי העיר, ועוד תבעו לגרש

3. שמו של אחד העלונים, שזכה כיוסיים הראשונים לאחר הופעתו להמוצה של 8000 עותקים ונדפס במהדורות אחדות, יהודים צעירים אחים נימו למנוע את הסצנה, אך העלו הרפ בידם: J. A. v. Helfert, Geschichte der österreichischen Revolution, Freiburg i. Br. 1907, vol. I., p. 314.

4. OCO 1848, עמ' 128; Un. Is., 1848, עמ' 68.
5. למשל מאמריהם של אברסברג וקירין אנדליך ב־צושאואר, השנה OCO 1848, עמ' 265.
6. Un. Is. 1848, p. 68. Stadtarchiv Wien. Amtliche Verhandlungsprotokolle des Gemeinde-Ausschusses der Stadt Wien Sitzung vom 13.VII.1848, p. 21. ibid.: Permanenz-Protokoll des Gemeinde-Ausschusses (fasc. 3-7, 3-8) Permanenz 13.VII., 28.VII. Stadtarchiv Wien, Permanenz-Protokoll d. Gemeinde-Ausschusses, 20.VII.
7. שם, 16.8.48, דף 37a.
8. שם, דף 26b.
9. היתה את סיחוד המאורעות אצל J. A. v. Helfert, Die Confessionelle Frage in Österreich, Österreichisches Jahrbuch VI (1882), pp. 147-154 (להלן: השאלה הקונפסיונלית). יש בו אמנם יותר מקורטוב של שנאת ישראל, אך הוא סביסס על מקורות ראשוניים טובים, לשם איוון התמונה משמש הדויה ב־OCO 1848 עמ' 15-16 (להלן: דויה).
10. שאלה קונפסיונלית, עמ' 147. בתור תאריך ניתן כאן השבת, 18.3, אך הדויה מדגיש במיוחד, שהיה זה בערב־שבת.
11. דויה, עמ' 16 ושאלה קונפסיונלית, עמ' 150-151.
12. שאלה קונפסיונלית, עמ' 149.

את כל היהודים הורים מן העיר ולשלול מן העורך היהודי של העתון המקומי (אדולף נוישטאדט) את משרתו.¹¹

מתוך הדרישות ניתן להסיק מסקנה מסוימת על גורמיהם של מאורעות אלה ועל פרטים אחדים במהלכם. נראה, כי האלמנט הבורגני הגרמני שבעיר היה הראשון שביקש לדחות את היהודים ליטול חלק במהפכה. שכן מספר מקור יהודי, כי דווקא „הונגרים אצילי נפש“¹² הזוהרו את היהודים מפני התוצאות התמורות האפשריות של השתתפותם בתהלוכת הלפידים, ואולם, מאחר יותר דיברו גם ההונגרים נגד זכות היהודים להשתתף במשטר הלאומי ובבחירות, אך כיון שסגנת ההפליה יצאה ממקור בורגני גרמני ובין אם לאו — בכל אופן בולט לעין התיאום הכרונולוגי בין התלטותיהם המסולות של המעצמות הנכבדים ובין התקהלויות ההמון לפני שצרי הרובע היהודי,¹³ ואת התשובה לשאלה, אם התקהל „מיומנת הם או מתוך יזמתם של אחרים — האחרים מיטיבים לדעת אותה מאיתנו“,¹⁴ מכל מקום תבעו עשירי העיר הנוצריים, כנראה מתוך חשד, מן תאבד להם השליטה על ההמון המשוטה, כעבור שלשה ימים של תסיסה, פעולה תקיפה מצד השלטונות נגד הסכנה הנשקפת, לדבריהם, „מצד הפרוליטריון התאב ביום לקנינם ולטוביהם של כל בעלי הרכוש“.¹⁵ ואכן, בקרב דלת־העם פעלו כנראה, מלבד הארירה המתפכנית, שהתירה את כל הרצועות, ומלבד העידוד האפשרי מצד „האזרחים המכובדים“, גם גורמים סוציאליים מקצועיים, כמו בערי גרמניה, שכן כלטו בין הפורעים ספנים מספינות הדנובה ובעלי מלאכה, והאחרונים ראו בוודאי ברוכלים היהודיים ובתנועות היהודיות מתחרים בלתי־רצויים. גם הרפעות אחרות בצד היהודי ראויות לשימת־לב: הראשונה היא, כי כעילד למהומות תואר רצון היהודים להשתתף בתהלוכת־לפידים בערב־שבת דווקא, השניה היא, שנגרסה כנראה על־ידי המאורע מחלוקת מעמיקה בקהילה, בין ראשי השמרנים ובין מצדדי המהפכה, כך מסופר, שהעתונאי אדולף נוישטאדט, אחד מתומכי המהפכה, ניסה לכזן את האסיפה של נכבדי הקהילה, שנקראה ליום 20 במאריס, ולהפוס בה את מקומם של הפרנסים שהתפטרו, אך הוא העלה הרס בידו.¹⁶ ולבסוף ניצח כנראה הורם השמרני, הקהילה קיבלה החלטות הסתייגות מפעולותיהם של „צעירים אחדים בני דת משה, שאינם שייכים ברובם הגדול לקהילה“ ופרסמה כרוז, בו היא מוותרת בשם כל היהודים על התצטרפות למשמר הלאומי „בלי הסכמתם החפשית של האזרחים“.¹⁷

מה היתה פעולתם של הצעירים „הזרים“ בפרשבורג? פרט לבקשתם ליטול חלק בתהלוכת הלפידים הפגינו אחדים מהם נגד המגמה לשלול את זכותם להצטרף למשמר הלאומי, הם הופיעו מוזינים בחרבות באולם האסיפות הגדול, בו התקיימה ההשבעה למשמר, ובתבעם במסגרת את זכותם האזרחית, גרמו שם למהומה.¹⁸ ולא עוד, אלא בהתקהל ההמון

14. שאלה קונפסיונלית, עמ' 150, נוישטאדט התפטר מיד מן המשרת ועזב את העיר.
 15. דריה, עמ' 15, במקור אחד מודגש בפירוט, ש„האלמנט האולל יהודים הוא הגרמני־הונגרי“, ואילו „הגרעין האמיתי של המאכיארויות סגלה אהדה רכה ביותר ליהודים“, 1848 Un. Is., עמ' 56.
 16. אצטוי שאין לקבל דברים אלה כפשוטם — מכל מקום הם מחזקים את ההשערה הסובעת בסכסכ, שדווקא גרמנים בני „המעמד הקרתני שבא זה מקרוב“ (Eingewanderte Spleasbürgerklasse) עוררו את המהומות (שם, שם).
 17. בשני המקורות, לאורך כל המיפור.
 18. דריה, עמ' 15.
 19. שם, עמ' 16 ושאלה קונפסיונלית, עמ' 150—151.
 20. שאלה קונפסיונלית, עמ' 147.
 21. שם, עמ' 148.
 22. שם, עמ' 149, ביום 19 במאריס.
 23. שם, עמ' 148, ביום 20 במאריס.

לפני הרובע היהודי. מיהרו אלה . ששהו אותה שעה בטיילת ... לשוב לרובע כדי להגיש לחלשים את הגנתם ואת עזרתם".²³ זהו הרמז הראשון לתכונה לקראת הגנת עצמית של יהודי העיר. אך אין למצוא סמכות. שתכונה זו עוררה הדים חיוביים בקהילת הפחד מפני הפרעות ומפני גירוש אפשרי היה רב מדי. הנחנת הקהילה סמכה יותר על כניעה לרצונם של המבקשים להפלותם ועל אפשרותם של האמידים למצוא מחסה מחוץ לעיר מאשר על הגנת הצעירים. שהיו חסודים בלאו הכי בשל הסתמכותם על "עתיד אדום".²⁴

אמנם, הפעם ניצלו יהודי פרשבורג מנוק גופני ומגירוש. אך לא היה כך במקומות אחרים. ובעיקר בטרנינאו הסמוכה לפרשבורג. מקום שם שכרו הפורעים את שמשותיהם של היהודים והובילו בעגלות שלוש משפחות יהודיות על מטלטליתן אל מחוץ לעיר.²⁵ ביניהם את משפחת החייט שוארץ. משום "שגילה אומץ רב ביותר נוכח נגישותיהם".²⁶ בעקבות מאורע זה נמלטו משפחות רבות על נפשן ועזבו את העיר. בכלל, גברה בערי הפרוות המגמה לגרש את היהודים, או לפחות את אלה, שהתישבו לא זמן במקום. בקשאו (קושיצה) החליטו האנזחים שלא לתת עזר מחסה ליהודים.²⁷ כן ארעו מהומות בפניסקירכן ובאדנבורג (=סופרון) במגמה לאלץ את השלטונות להוציא צוֹיִגִירוּשׁ.²⁸ צוֹיִגִירוּשׁ מפורשים הוצאו בשטייך־אמ־אנגר. מקום שם חולל אף בית הכנסת בחימה שפוכה.²⁹ ובעיקר בוואראסדין. במקום האחרון נגזר תחילה הגירוש רק על אותן המשפחות, שהתישבו בעיר אחר שנת 1790. אך הצו הורחב בראשית חודש אפריל על כל שאר המשפחות.³⁰ יציאת היהודים תחלה מיד, ומשפחות אחדות נעו לעבר אגרם. בירת קרואטיה. שם נפרצו שמועות, כי יהודי וואראסדין המגורשים יבקשו מקלט בעיר, ותושביה סחו, חלקם לפני השלטונות על־ידי הגשת תביעה לגירוש כל היהודים מאגרם, חלקם על־ידי פרעות ברובע היהודים במקום.³¹

בימים האחרונים של חודש מארס ובראשית אפריל התחוללו מאורעות דומים. במטריה לאלץ את שלטונות־הערים למתן צוֹיִגִירוּשׁ נגד היהודים. בקלאונבורג. בשטהאליינסבורג (שקספהרוואר), באיינשטאדט ובאפריס (פרישוב). בכל אותם המקומות הודגשה כגורם קובע לצוֹיִגִירוּשׁ — יומתם של בעלי מלאכה נגד תחרות היהודים.³² גם במהרץ וביהם

23. ד"ר, עמ' 16.

24. שאלה קונפסיונלית, עמ' 147.

25. שם, עמ' 151.

26. Un. Is. 1848, עמ' 5. לפי מקור זה הייתה משפחת שוארץ המשפחה היחידה שגורשה. משפחה אחרת ברחת, וסילישית ריככה את לב הפורעים על־ידי תהינותיה, אך י. ג. גרינוואלד, מלכת ישראל בהונגריה, דעווא תרפ"ס, עמ' נ"א מספר גם על הקצין ר' אברהם שלעזינגער מחאבסליץ, שגורש אף הוא מטרנינאו.

27. שאלה קונפסיונלית, עמ' 153. השויה גם Orient 1848, עמ' 166. Un. Is. 1848, עמ' 11.

28. Un. Is. עמ' 11 נזכרת גם אראר, אך נראה שיש שרר שקט.

29. שאלה קונפסיונלית, עמ' 153. ב' AZJ 1848, עמ' 264. מדובר גם על התעללויות נסות

ביהודים שם ובסמסואר.

30. שאלה קונפסיונלית, עמ' 153. OCO 1848, עמ' 31 מכווץ את גירושם, אך מאחר יותר

מאשר איתו העתון את פקודת הגירוש (שם, עמ' 203).

31. OCO 1848, עמ' 31, 47, 59 ואילך. בדו"ח המפורסם האחרון מסופר, שפרעות של ממש

נמנעו בווארסדין בדרך גם בשעת התקלות גדולה, שאייסה על בחי היהודים, נשמעה לפתע הקריאה:

"שיריפה! נראו להבות באופק, הפורעים התפזרו כדי להציל את בחיהם, אך הסתבר, שהשיריפה לא

פרצה בעיר, כי אם באחד הכפרים הסמוכים.

32. שאלה קונפסיונלית, עמ' 153—154 (במארס) 1848 Un. Is., עמ' 85.

33. Klausenburg, שאלה קונפסיונלית, עמ' 154, 166, 157.

Stuhlweissenburg (Szekefahervar): Un. Is., p. 6; Eisenstadt: Orient, p. 157, 166;

Eperies (Presov): Un. Is., p. 24.

ניסתה האוכלוסיה בערים אחרות לפעול לגירוש היהודים: בלדץ הוצתו שלשה בתים יהודיים, והאש אחזה ב־25 בתים נוספים. יומיים לאחר מכן מנעו יהודי העיר צריכת פרעות בהם על־ידי חלוקת סכום גדול בין ההמון.³³ באוסליץ גירשו המתפרעים שתי משפחות יהודיות מתושבי העיר, וכן את הרוכלים, שבאו לשוק מן העיירות שבסביבה. אחד מסוחרי הבהמות היהודיים נמצע קשה.³⁴ כן היתה תסיסה מסויימת בפרוסניץ, אך הידיעה על כך מנוסחת בצורה סיוחדת במינה, כאילו „חששו הנוצרים מפני התנפלות מצד היהודים“.³⁵ וקשה לדעת, אם מסופר כאן על ניצנים של התארגנות יהודית להגנה עצמית, או על תירוף הנוצרים, שבו ביקשו להסביר את מנתחם לעשיית שפטים ביהודים ולגירושם מן העיר. שלטנות הערים נענו אמנם ברוב המקומות לדרישת הפורעים והוציאו צווי־גירוש, אך מאוחר יותר בוטלו צווים אלה על־ידי השלטונות המרכזיים. בכל־ואת היו יהודי המקומות האלה שרויים באי־ודאות על גורלם במשך כל המחצית הראשונה של החדש אפריל. חוסר־בטחונם גבר עוד כשהגיעו לאונייה הידיעות הראשונות על מאורעות שבוע־הפסחא מפרשבורג, מפראג ומברפשט.

בברפשט הורגשה התסיסה האנטי־יהודית העיקרית בשבוע שלפני הפסחא. הנסיון הראשון לעריכת פוגרום באופן ב־13 באפריל סוכל אמנם על־ידי שיתוף הפעולה בין צעירים יהודיים ולא־יהודיים. שכמה מאות מהם צעדו לעבר בית־העירייה של אופן וריסנו את היצרים על־ידי תוספתם הצבאית.³⁶ אך בפשט עצמה גברה התעטולה נגד היהודים, ובעיקר נגד הנורים, „שזרסו בלי מעצור לתוך העיר“, בעלי־מלאכה ראו קשר בין מצבם הרחוק לבין ריבוי היהודים ותבעו חקיקת חוקים להגנת המקצוע מפני תחרות ה־זרים, וכן את קיצור שעות העבודה ואת העלאת השכר, גם מצד שאר השכבות הנמוכות נתקשרה התסיסה הסוציאלית, שמצאה ביטוי בתביעה להורדת שכר־הדירות. עם התסיסה האנטי־יהודית, ותוך ימים ספורים נתחזקה אף בפשט, ברוסה לצרי הפרוות, התנועה להתחזקת היהודים משורות המשמר הלאומי ולגרושם מן העיר של אלה, שהתישבו בה מאז שנת 1840.³⁷ ב־19 באפריל נערכה אסיפת־עם גדולה, שקיבלה החלטות ברוח זו, וכאשר הביאו הנאספים את החלטותיהם לבית העירייה אירעה תקריה, שבעקבותיה פרצה מהומה כללית: יהודי מאנשי המשמר הלאומי, שעמד על משמרתו לפני בית העירייה, מנע בכידונו את פרוץ ההמון לתוך הבית ופצע את אחד המפגינים עד זוב דם. ההמון גרתי, אך נשבע נקם החל מתפרע ברחובות המאוכלסים יהודים. חלונות נוספו, יהודים כודדים, שנמצאו ברחובות, הרשפלו והוכו, וסיסמאות אנטי־יהודיות נישאו בפי המתפרעים.³⁸ אך כאן נעצרה

33. Ledec, Ledetsch 1848 OCO — עמ' 47, 59.

34. Olmuc, Olmütz שם, עמ' 59, Orient, עמ' 137.

35. Guido Kisch, In Search of Freedom, London 1949, p. 277, עמ' 161, אין כנראה אמה בקביעתו של

לא במרץ, ולא באפריל—טאי, יש ידיעות, המאשרות סברתו.

36. Ignaz Einhorn, Die Revolution und die Juden in Ungarn, Leipzig, p. 89—90.

(להלן: איינהורן), ועין גם להלן, סעיף ד.

37. J. A. v. Helfert, Die confessionelle Frage in Osterreich, שם, עמ' 83—84, וגם

Osterreichisches Jahrbuch VII, 1883, p. 156 seq. (להלן: שנתון ד') מאוחר יותר נתחשפה

התביעה, שהרמן קליין, עורך העתון „אונגאר“, יועמד לדין בשל מאמריו המסיתים. שם, עמ' 159.

דומה המקרה למקרהו של נוישטדט בפרשבורג, וכן למקרה התסיסה בגליביץ (שלויה עלית) שנזכר

לעיל (ר' AZJ 1848, עמ' 309).

38. שנתון ד', עמ' 161, (הערות בעתונות היהודית — OCO 1848, עמ' 74, Un. Is. 1848,

עמ' 19—20 — אינם מוסיפים דבר חדש).

התנועה. בין הפרעים הילכו שמרנות. שהיהודים מתנוגגים בתקיפות, ושמרנה זו עשתה כנראה את שלה.³⁹ כשם שעשו סקי־סוף גם השלטונות את שלהם להחזרת השקט על כנו. השמרנות בדבר התנוגגות היהודית לא היו שמרנות־שוא. הכונת היהודים להגנתם ויתה בבדפשט כנראה מקיפה ותקיפה יותר מאשר בסקומת אחרים. תחילה ביקשו הצעירים לתפוס בגלוי עמדות־מגן לפני שכונת המגורים של רובע היהודים (תרוינשטאדט) " ומקור אחד מדבר אפילו על הפגנת יהודית ליד העיריה,⁴⁰ שהיתה מכונת נגד מגישי החלטותיה האנטי־יהודיות של אויפ־העם. אך הקו האקטיביסטי לא זכה לתמיכת הרוב בקרב הצעירים. עד מהרה נברה הרעה. שבדרך זו תיהפך אפילו התנגשות קלת־ערך ל"מלחמת־אחים עקובה מדם". לפיכך הוחלט להסתפק בפעולות־מגן בתוך הבתים היהודיים. "שערי הבתים הבודדים הוגפו, והמגינים התאספו בחצרות. נשקם בידם והחלטתם נחושה: לסבור חיים ורכוש במחיר יקר ככל האפשר."⁴¹ בעת ובעונה אחת עם פעולת הצעירים פנו זקני הקהילה אל העירייה ודרשו את התערבותה לריסון הפרעים. אך ראשי העיר תבעו מהם, שיבקשו תחילה בשמם של כל יהודי פשט. את "שיתורר" היהודים מן השירות במשמר הלאומי. רק לאחר שעשו כן, ניגשו שלטונות העיר לפעולה. ואף זאת בדרך מרוזה: לאנשי המשמר הלאומי הובטח, שהעירייה תדון בדחיפות בהצעות, שהוגשו אחרי אויפ־העם ורק אז תחלו משמרות סוכבים ברחובות ומפורים את המתקהלים. בערב הופעל אף צבא, שהחזיר את השקט על כנו.⁴² למחרת היום העבירה העירייה את הצעותיה של אויפ־העם למיניסטריון, שהחליט ב־22 באפריל, כי החברים היהודיים במשמר הלאומי חייבים להתפרק מנשקם. "עד להחזרת השקט והסדר הכללי, וכן ציוו השלטונות על בדיקת זכות ישיבתם של היהודים בעיר ועל גירושם של אלה. "שהתיישבו בניגוד לאות החוק של 1839/40."⁴³ אין לדעת, אם הוחלט זו היתה בין הגורמים למהומות החמורות בפרשבורג, שהתחדשו למחרת היום. ביום א דפסחא (23 באפריל), או אם פעלו שם גורמים מקומיים בלבד, כפי שיוצא מן הדו"חות השונים של המאורעות.⁴⁴ ולא עוד, אלא אף המניעים המקומיים למהומות אינם ברורים די הצורך. לפי גירסה אחת, "יזמו את מעשי התרעבה חנוונים נוצריים"⁴⁵ ואורחים נכבדים אחרים, שאף הכינו את הקרקע ימים אחדים קודם לכן, בתבעם את יציאת כל היהודים מפרשבורג ובהפיצם את השמרנה, כי חג הפסחא, לא יעבור בשקט.⁴⁶ ואילו לפי גירסת שניה יצאה המתומה מהפגנה של שוליות בעל־המלאכה, שנקראה מלכתחילה כדי לטפל בתביעותיהם המקצועיות של השוליות. "ופתאום עלה בדעתו

39. שם, שם: היהודים בסיפסת המלך (קניגסמאט) יורים מן החלונות, מטילים אבנים ומלי עץ ושישכים חוסצה".
 40. איינהורן, עמ' 86.
 41. שנתון ז', עמ' 160.
 42. איינהורן, עמ' 86.
 43. שם, עמ' 87—88 ושנתון ז', עמ' 160—161. איינהורן מדגיש, שראשי הקהילה לא היו כלל רשאים להצחיר הצהרה כזאת, ובכך הוא רומז, שקיים היה ניגוד בין פעולותיהם של ראשי הקהילה ובין רצון ההתנוגגות של הצעירים.
 44. שנתון ז', עמ' 164. ביחס לעורך הירמן קליין (וי' לציל, הערה 37) לא נתקבלה החלטת ברוח הפסיביות. איינהורן, עמ' 88. מסכם את החלטת המיניסטריון בזה הלשון: "תוצאה זו של הפהומה, שתוכננה לנגד עיניו של המיניסטריון, עשויה להבהיר לכל את טבען האמיתי של הפרעות ולהוכיח, שלא הסון צמא לדם ולבזיה עורר אותן, כי אם הבורגנות".
 45. שנתון ז', עמ' 164—180; Un.Ls., עמ' 26—29, 40, 87, עמ' 297 ואילך, OCO, עמ' 72.
 46. OCO, עמ' 72 ונס AZI, עמ' 299—300. לפי ה.אלנמינה אסטררייכסה צייטונג".
 47. שנתון ז', עמ' 164 ו־AZI, עמ' 300—301. ה.שנתון" מכתיש בתוקף את הידיעה, כאילו היו בין יוזמי הפרעות ובין מבצעיהן אורחים נכבדים.

של אחד מהם לקרוא להפגין נגד היהודים.⁴⁸ גירסה שלישית מוסיפה פרט מיוחד במינו לנוסח הקודם בקבעת, כי בראשית מסע הפגנתם הצליחו השוליות יהודי מאחדים שנקרי בדרכם, ואלה עצרו שנים מן המעליבים והובילו אותם למאסר בבית-העירייה.⁴⁹ רק לאחר המעשה הזה התקדמו הספנינים, תוך קריאות, העפ העפ, לעבר הרובע היהודי, והחלו במעשי האלימות. לפי מקור אחד נבעו מעשי האלימות ב„שלוסברג“ אף הם מפעילותם של היהודים. „שלא סבלו בדומיה את ההתגררויות“⁵⁰ אלא „ידו, כפי שטסופר, אבנים מחלונות אחרים“⁵¹ ואף פעצו אחד מהשוליות.⁵² מכל מקום הצליחו היהודים, ולפי מקור אחר גם המשמרות הלאומיים, להגיף את השער הגדול שבמעקה, המקיף את ה„שלוסברג“, והשאירו רק פשפש קטן פתוח לשימושם של השבים לרובע. חלק מן השוליות נשאר כנראה בפנים, ואילו הסון המבוגרים, שהתאסף בינתיים, „עגלונים, ספנים, איכרים סלובקיים, שעבדו בבבין מסילת-הברזל, עוזרי בעלי-המלאכה, בעלי-גוף ואף ארחי-פרחי לסיניהם“, צרו בינתיים מחוץ על בתי התומה של הרובע ותקפו „באלות גסות, במוטות, במשוטים ארוכים“ את חלונות הקומה הראשונה, בעוד שהיהודים „התגוננו באבנים גדולות, במוטות-ברזל מדוכניהם וכיוצא באלה“.⁵³

במצב עיניים זה הופיע סיור מחיל-הרגלים וביקש להיכנס לרובע, משנפתח להם השער, ולא נסגר במהירות הדרושה, פרצו הסונים בעקבות החיילים, נדחפו ביניהם ומנעו מהם פעולה מאורגנת. „היהודים, אתווי פחד-מוות, חטפו את רוביהם של החיילים כדי שידא סיפק בידם להתגונן“.⁵⁴ אך ההמון התקדם, תוך „קטטה עקובה מרם“, לאורך רחוב היהודים, ניפץ חלונות, פרץ לחנויות, שבר את דוכני העץ ופיזר את המרכולת ברחוב.⁵⁵ כשעתיים ארך המאבק, ואז הופיעה תגבורת צבאית, אנשי חיל הרגלים וחיל הפרשים תקפו את ההמון בנשק קר וחם ופעצו והרגו אחדים מבין המתקהלים, ואף סבין העוברים ושבים.⁵⁶ מבלי שיעלה בידם לפזר כליל את המתפרעים, אדרבה, התערבות הצבא ליבתה עוד את יצרי ההמון, קבוצות הוללים, שהריקו בינתיים את מלאי חייהם באחד סבתי המרוח, התקבצו בסנינות שונות של הרובע, התגרו בחיילים בכנותם אותם „מגיני היהודים“⁵⁷ וניסו לחדש את מלאכת ההרס, שטרעות משמעות שונות נפוצו ביניהם דירבגו אותם למעשיהם, כך, למשל, סופר, שבאחד הבתים נכלאו שלשים נוצרים, וההמון ביקש לשחררם, משהסתבר, שאין אמת בסיפור.⁵⁸ התקבצו במקום אחר חידשו את מלאכת ההרס בבית-העזובן עיש טודסקו, בו נמצאו ביה"ס היהודי ומעון-פעוטות, הכית נפרץ, וכל אשר בו, מרהיטים ועד

48. AZJ, עמ' 297-298.
 49. Un.Is., עמ' 26, AZJ, עמ' 298, בנסח זהה, המקור מוסיף, כי גירסה זו אינה מתקבלת על הדעת, „כי האחרים בודאי לא היו עומדים מנגד“, אך אולי ניתן ללמוד מן הידיעה על גרעין של הגנה „אקטיבסטית“.
 50. שנתון ז', עמ' 165.
 51. כמו בהערה 49.
 52. שנתון ז', עמ' 165.
 53. שם, עמ' 166, מקור אחר מונה בין עובדי הנגין של מסילת-הברזל דווקא איטלקים: AZJ, עמ' 299.
 54. AZJ, עמ' 298, לפי „פסטר צייסונג“, נוסח זהה ב„Un.Is.“ עמ' 27, ודומה בשנתון ז', עמ' 166.
 55. שם, שם.
 56. בין שמונה לחמישה-עשר איש נחרבו: AZJ, עמ' 298-299, שם נאמר, שם בין החיילים היו נכספים, ה„שנתון“ ז', עמ' 167, מצין מספרים אלה כמובזמים וקובע את מספרם בחמישה.
 57. שנתון ז', עמ' 167.
 58. שנתון ז', עמ' 168.

ספרים, הושלך לרחוב והושתת במחירות כזאת, שהצבא לא הצליח להתערב אלא לאחר המעשה, אך עתה נעצרו אחדים מן הפורעים, והמתקולים לפני בית-הספר פוזרו בכידונים וביריות רובים.⁵⁹ ושוב נפלו חללים מבין הפורעים, אשר לנספחים מצד היהודים ניתן לוטר, שמספרם היה קטן מאד: יש רק ידיעות מעטות על פגיעות בוקנים,⁶⁰ ועל איש פצוע קשה,⁶¹ ואולי מנעה דווקא הגנתם העצמית של היהודים קרבנות נוספים, אף כי לא עלה בידה למנוע את הנזקים הכבדים ברכוש, שנגרמו במשך הלילה.⁶² רק אחרי חצות, לאחר המשיש שעות של מהומות, התפזרו אחרוני הפורעים בהבטחה, שישובו לאור הבוקר, ואכן, בבוקר של יום ב' דפסחא, 24 באפריל, התחדשו המהומות, אך הפעם לא ברובע היהודי, כי אם בעיר הנוצרית. תחילת הפיגוע אורחים לפני בית-העירייה בתביעה לבצע את גירוש היהודים מן העיר הנוצרית (כפי שתבעו כבר בעת המהומות הראשונות בחדש מארס), כדי לתת תוקף לדרישתם החלו מתנפלים על דירות ותנויות יהודיות שמחוץ לשלוסברג, הנזק היה רב מאד. כ־50 חנויות נפרצו ונשדדו.⁶³ והבינה מילאה לפחות 50 ענלות.⁶⁴ תחילה לא פעלו הצבא והמשמר הלאומי נגד הפורעים, ורק אחרי שהחמך איים להתנפל על חנויותיהם של האופים ושל הקצבים הלא-יהודיים⁶⁵ פירסמו שלטונות העיר ומפקד הצבא פקודה, לפיה חייבים היו היהודים לפנות את העיר הנוצרית, יחד עם זאת נחלצו כמות הבטחון לפעולה נמרצת, הפורעים פוזרו כליל, כ־400 פורעים נאסרו, אך כנראה לא הובאו לדין, כינתים החלו היהודים מן העיר התחתית בהעברת מטלטליהם אל השלוסברג, ומלווים כבדו ובקללות ההמון ובסכנת התנפלות מצידו, עברו... את דרך היסורים... והפעלו באנחות את שארית רכושם במעלה השלוסברג... ולרוב המגורשים מן העיר הנוצרית צפוי היה לילה תחת כיפת השמיים.⁶⁶ בהדרגה נרגעו רוחות ושקט חזר לפרשבורג.

אך בעקבות המאורעות בפרשבורג התלחטה האוירה בפראג, שם, כבפרשבורג, הושמעה בשבוע לפני הפסחא הדרישה לגרש את היהודים מן העיר הנוצרית: בעוד שאחדים היו מוכנים להתמסר בזאת, רצו אחרים לחסל אף את ה-טאנדלמארקט (= שוק הסידיקית), ועוד אחרים דיברו על שוד, בידה והצתה בבתי היהודים, והיו אף שרצו בגירושם המוחלט

59. בשנתן ז', עמ' 169, הסתמך בעיקר על הדו"ח של L.S.I. באונסבורג אלגמיינה צייטונג 1848, עמ' 2062 ואילך, שם מובעת השערה, כי ידו אף מחלון ביתם, וירייה אלה הניעו את הצבא להשתמש בנשק חם, אך אין אישור לסברה זו ממקור אחר, בכליזאת - אם התארגנה בכלל הגנה יהודית, מתקבל על הדעת, שבנין ציבירי שימש כאחד ממוקדיה.

60. OCO, עמ' 72 מדובר על פגיעה בישיש בער איסנהיים בן ה-90, ואילו AZJ, עמ' 300 בישישה כבת 90, ייתכן, ששני העתונים מתכוונים לאיזה המאורע, ונידחת OCO עדישה.

61. OCO, עמ' 72, שמו של האיש הפצועי היה Schönel או Schönel והוא היה מסודגם וכתב כתבות בשביל OCO, השתן ממק בפגיעתו את מיעוט הידיעה שהוא מביא ממאורעות פרשבורג, אין, אישוא, שחר לטענת השנתון ז', עמ' 176, כאילו נתבדו כל הידיעות על קרבנות יהודיים.

62. גם הקברות בבית העלמין המרוחק מן השלוסברג הוללו, Un.Is, עמ' 40 ומקורות אחרים, 63. ולפי גירסה אחת נפרץ עתה מחסן היישיש - ולא כלילה הקודם.

64. שנתן ז', עמ' 173, בכל זאת טען איתו המקור (הלא-יהודי) קידם לכו, שהפורעים הקפידו שלא לקחת דבר מן הרכוש: רק לגרש את היהודים, להרוס ולהשמיד, אך לא לקחת ז'י, שם, עמ' 169-170, או אילי היתה כזוגת המקור הזה לאופי ה-ליגאלי של השוד, שכן נאמר במקורות יהודיים, כי באחד הרובעים החיצו היהודים לבעליהם את משכונותיהם, כדי להציל גפשים מידם ולמשיך Un.Is, עמ' 126, אך יש גם קונסרס יהודי, המבקש לשהר את אורחי פרשבורג מן האשמה: Leopold Schick, Die jüngste Pressburger Judenverfolgung, Wien, Ostern 1848.

65. למשל: AZJ עמ' 298.

66. כך המקור הלא-יהודי, שנתון ז', עמ' 171, המגלה רק בחיזור זה אזהרה כלשהי ליהודים.

מן הארץ.⁶⁷ תחילת המהומות קשורה בניסיונם של סוחרים נוצריים לסלק את הסוחר מרויץ והלי סחנות המגופקטורה שלו. בהלק היפה ביותר של העיר הנוצרית.⁶⁸ ולא לצו לשוב לרובע היהודי. והלי ביקש את הגנת השלטונות. ואלה יעצו לו שלא לפתח את חנותו בשברע שלפני הפסחא — אף כי הבטיחו להגן על רכושו. והלי החליט לפתוח ביום ב', 17 באפריל. את חנותו כרגיל. ומשמרות המשמר הלאומי ניצבו כשעתים בקרבתה. משלא אירע דבר התרחקו המשמרות. ובכך ניתן האות להתנפלות. אחד הזבנים הגן על הכניסה בחרב שלושה. ותריסי החנות נזגפו. המשמרות הלאומיים פיזרו את המתקפים. אך אלה פנו עתה לעבר הטאנדלמארקט ואילצו את היהודים. תוך מעשי אלימות. הרס וגניבת. לארוח את סחורותיהם ולהימלט לעבר הרובע היהודי. משמרות לאומיים וסטודנטים מנעו את המשך ההתגררויות. ומשהודיע הסוחר והלי. כי יביא קרבן לסדר הציבורי וינטוש את חנותו.⁶⁹ נראה היה. כאילו נסתיימו המאורעות בפראג.

הג הפסחא עבר אמנם בשקט. לא במשע הודות לקול-הקורא של הארכיבישוף לאהבת הכריות.⁷⁰ אך הפורעים לא שכחו את מטרם הקודמת — את היסול הטאנדלמארקט — ומאז ה'26 באפריל התחדשו הנגישות ביהודים. תחילה הציקו בריזנים ליהודים החוזרים סן השוק. למחרת החלו מתקבצים ליד הטנדלמארקט ו... אילצו בכל רגע את החנונים היהודים לסגור את דוכניהם⁷¹ ולשלוח נשים וילדים לבתיהם.⁷² ב'28 באפריל אירעו הילופי-דברים בין דוכנאי יהודי לבין אחד מלקהותיו. וכששלף היהודי אקדה. התנפל עליו המון אנשים והכהו עד זוב דם.⁷³ ההתקהליות בשוק וכרובע היהודי נמשכו עד הלילה. אף כי נסתיימו בסך הכל בלא כלום. וזאת הודות למשמר הלאומי שלנו... אפס. מאשימים את המשמר הלאומי על שדאג כל-כך לשלום היהודים ותובעים. שהאזראיליטים יגנו על עצמם עלידי כוח שיוקם סקרבים.⁷⁴

ואכן. אירגון יהודי כלשהו הוקם מיד לאחר המאורעות האלה⁷⁵ ונכנס לפעולה ב'1 במאי. עשה שהתחדשו המהומות ביתר שאת (שני הימים שעברו מאז המהומות הקודמת היו שבת ויום א' — והטאנדלמארקט היה סגור). משחללו קבוצות של ארוי-פרחי מתקדמים לעבר הטאנדלמארקט... התגרו ביהודים והטילו עליהם פירות רקובים. בצלים וכדומה. והתכוננו להתקפה כללית... התיצבו כחמישים צעירים בדרכם של האביר-השוד ונכנסו אתם בקרב-ידיים.⁷⁶ המגינים הכינו מלאי של אבנים. רעפים וגזרי עץ. והמטירום על מתקפיהם⁷⁷ ואחרים השתמשו באלות. בשברי כסאות ושולחנות ובמסגרות-הדוכנים

67. OCO 1848, עמ' 83—84. כל המקורות מזכירים את השפעתם השלילית של כתבי-הפולסטר הכריות. שהובאו מווינה (ר' בראשית סעיף ד') הורבקו בעיר.
68. שנתון ד', עמ' 155.
69. ש. ש.
70. נדפס ב' OCO 1848, עמ' 72.
71. OCO 1848, עמ' 101.
72. שנתון ד', עמ' 182. שום סקר יהודי אינו מזכיר את סקרה האקדה במסוורש.
73. AZJ 1848, עמ' 304. לפי העלון הקונסטיוציוני מבוהמיה.
74. ואולי שייד סקרה האקדה המסופר לעיל. כבר למסכת ההתבוננות.
75. OCO 1848, עמ' 101.
76. AZJ 1848, עמ' 305.
77. כמו בהצעה 75 ושנתון ד', עמ' 183.
78. OCO 1848, עמ' 102.
79. OCO 1848, עמ' 114 ושנתון ד', עמ' 184—185. ענין הוויסצה היה בדול סן הלב. ואף במעשה בבני-העירובת אין לתת כל אסון. אך אין לבטל כליל את האפשרות. שיהודים השתמשו בנשק חם. ר' לעיל. חסרת 74.

וחיפו על הדוכנאים. אלה הצליחו להציל את מרכולתם ואת עורם ונסוגו לעבר הרובע היהודי. כך נהרסה ההתקפה הראשונה. ופרט ל...סחורות מעטות שננבנו בראשית הבהלה". לא נגרם נזק ניכר. אחדים מן המתקשים אף נפצעו. והם נהרפו על-ידי המגינים ועל-ידי המשמר הלאומי ולגיון הסטודנטים. שחטמו את הדרך לשוק.⁷⁷ קבלת-פנים זו הגבירה את התמרמרות הפורעים. הם נהרו עתה לעבר רובע היהודי לנקום שם את נקמתם.

אך גם בטבואות הרובע "התיצב קומץ יהודים. ולמרות כרד האבנים שניתך עליהם. הם התנגדו לחדירה והדפו באומץ גבורים" את הפורעים ומנעו את פריצתם לבתים. עם זאת לא יכלו למנוע נזק הסור לחלונות. לחדרים ולמחסנים הנמוכים.⁷⁸ גם ברובע היהודי, כמו בטאנדלמארקט. באו הכוחות המזוינים לעזרת המגינים היהודיים. והפורעים התפזרו קבוצות קבוצות כדי למצוא סטרות חדשות לזעמם כבתי היהודים שמחוץ לרובע. במקומות אחדים הגיעו הדברים לידי התנגשות מזוינת עם כוחות הבטחון. ומשני הצדדים נפצעו אנשים לא-מעטים.

התנגויות היהודים המתפקה בשלב האחרון של הפרעות בשמירה על הכניסה לבתי הרובע. כל מה שהיה מחוץ לשערי הבתים. נהרס: "שלטי פרסומת... דוכנים. מחסנים. הכל נפרץ. נבקע ונחשב". ובכל זאת לא נחת דעתם של הפורעים. הם נזעמו על המגינים וחשו. שהצלתם לא היתה מלאה. נפוצו שמועות משמועות שונות כדי להרץ את מיעוט הישגיהם וכדי לעורר מהומות חדשות: היהודים ירו מן הבתים. שפכו כביכול חומצות על עוברים ושבים והחזיקו נוצרים פצועים כבני-ערובה בבתיהם.⁷⁹ העובדה. שההנגה היהודית לא היתה בלתי-יעילה. מתבחרת גם מן הפרט. שיחד עם עשרות הפורעים שנאסרו על-ידי כוחות הבטחון. נעצרו גם "שלושה יהודים. שפגעו באנשים סתוך הטענה. שאלה יידו בהם אבנים".⁸⁰

אף-על-פי שהמנומות לא התחדשו למחרת היום. נשארה האווירה בפראג מתוחה.⁸¹ היהודים "חיו כפחד מתמיד... ומשפחות רבות עזבו את העיר... אך רק אחד ביקש חסות תחת כנפי הכנסייה".⁸²

ככלל היה יחס הכמורה בימי הפרעות מאופק לסדי. וגם המקורות היהודיים הודו. כי "הבישופים. ואף רבים מאלה המתקראים רועים רוחניים וזטרים. מרימים קולם בעוז" נגד רדיפות היהודים.⁸³ אך עצם העובדה. שהג המסחא היה סופד לפורענות מדור-דורות תרמה בוודאי לתתפשותן המזוירה של המנומות בסמוך לימי החג. במקום אחד - גרוס-מדירץ - גבעו המאורעות אפילו במישרין מן האמונות הטפלות הישנות: שם נעלם ביום א' דפסחא כלי הזהב ללהם-הקודש (מונסטראנץ) מן הכנסייה. ותכומר תאשים את היהודים בגניבתו. ביזמתו נערכו חיפושים בבתי היהודים. ולחיפושים נתלח מעשי הרס

⁸⁰ שנתון ד. עמ' 184.

⁸¹ אך בחודש יוני התחדשו הנגישות בפראג. אס"כי בנסיבות אחרות לחלושין (עין בסעיף הבא). לצומת זאת לא התחדשו עוד מהומות כלליות באופן ופישט או בפרטבורג. אע"פ שהרדו מפני חידושן כיפי הפנסקוסט ואע"פ שאירעו תקריות בודדות. כך. למשל. עורר בפרטבורג סטודנט יהודי מבורסטט מהומה נגדו. כאשר נשא בסוף מאי נאום רדיקלי (שנתון ס'. עמ' 323). וכך נסלו באופן שני קרבנות יהודיים שלא בעטיין של פרעות ביהודים: הקרבן הראשון. סטודנט הרפואה בורגל מנרוסחארדיק. נפל שעה שפוזרה בנסק חם הפגנה נגד הסיקוד הצבאי האיטרי; הקרבן השני נפל בשעת התנגשות בין מתנדבים הונגריים וחילים איטלקיים. היה זה המתנדב סאובר מנראן. שבהלי וייתה השתתפו הרבנים ל. שוואב מפישט ול. לב מפאפה (שם. עמ' 323-324).

⁸² OCO 848. עמ' 114. היהודים מתרו את עסקיהם מחדש רק ב"7 במאי. כלומר שבוע ימים אחרי הפרעות.

⁸³ "Die sogenannte niedere Geistlichkeit". 1848 Un. Ia. עמ' 99.

ובויון. הרב הובל במשמר כבר דרך רחובות העיר הונקרו, שבתי היהודים יועלו באש, אם הכלי לא יחזור תוך 24 שעות.⁸⁴ למשך יומיים נסגרו היהודים בבתיהם ולא העזו לצאת מהם.⁸⁵ אף כשנמצא המונסטראנץ בכנסיה, לא פסקו ההאשמות, שהיהודים גנבו ממנו אבגריזון אחדות, המהומה שקטה רק לאחר שהאבנים החסרות נתגלו בידי בנו של שמש הכנסיה.⁸⁶

ה. המהומות במדינות האבסבורג (ב)

בשבוע הפסחא, מיד אחרי הפרעות בפרשבורג ואחרי מעשה המונסטראנץ בגרוס־מזיריץ, פרצו מהומות בעשרות עיירות וכפרים בצפון־מערב הונגריה ובסלובקיה, ואחרי מאורעות בודפשט ופראג בסוף אפריל—ראשית מאי התחדש גל הפרעות והגיע אף לערי מורביה ובוהמיה.⁸⁷ בסך הכל התחוללו בשבועיים אלה מהומות כ־40 מקומות ויותר, המאורעות החמורים ביותר ארעו בסדר ונאדאש בשבוע הפסחא, ובואג־אויזלי (— האג־גרישטסל) ובאונגריש־ברוד בראשית חודש מאי.

העילה לפרעות בנאדאש היתה בסכסוך אישי בין הרופא היהודי לבין הכומר הקתולי במקום. לעזרת הכומר באו הסוּגֵי האיכרים, וכשהסתתר הרופא באחד הבתים היהודיים, התנפל ההמון על הבית ופרץ לתוכו, או אז שיברו את החלונות בכל הבתים היהודיים, ולאחר ... שמיילא כרסם ביי"ש, איש לא יכול עוד לרסן את השיכורים מיון ומועם, הם החלו שודדים מקצוה האחד של הכפר וסייסו בקצוה האחר, היהודים ברחו לכל שנשא אותם רגליהם.⁸⁸ בכל־זאת לא היה הנזק רב במיוחד, ובנראה הוחזר גם חלק ניכר מן הביוה לבעליו.⁸⁹ יכול אף להיות, שעובדת החזרה הרכוש, כמו גם מעשה הקטטה, בה נסתבך הרופא היהודי עם סצודיו של הכומר, מלמדת על נסיון כלשהו להנגה עצמית, כי במקור זה מסופר מיד אחרי הדברים הנ"ל, שב־מקומות אחרים התגננו היהודים כעוד מועד ובאומץ ניכר היתה גמול למעשיהם: כי בעל־אומץ אחד הודף עשרה יותר ברייתים...⁹⁰

84. OCO עמ' 113, בגרוס־מזיריץ (Gross-Meseritsch, Velké Meziric) אירעה שנים אחדות קודם לכן עלייה דם, ובחקירתה נסתבר, שהתושבים, הסתירו במתחן ילדה נוצרית למסרה וי" שם, שם.

85. שנתון ז', עמ' 187.

86. כמו בהצגה 84.

1. המקומות, בהם התחוללו הפרעות בשבוע של הפסחא, היו: Bézing, St. Georgen (Un. Is. p. 42); Szerec (Un. Is. p. 36—37, 45; OCO p. 84, 115); Jablowitz (=Jablonec?), Szennits, Szobotisch (Un. Is. p. 35); Nadaz (Un. Is. p. 36, 37; OCO p. 76, 78), Soponya-Pata (OCO p. 115).

2. כן מזכיר המקור האחרון — וגם גרינוואלד (ר' הערה 12) — פרעות חמורות ב־12 מקומות קטנים בגליל בייטרא, שארכו שלושה ימים ושלושה לילות, מאורעות פחות חמורים, או בכלל רק בחלתי שוא, שקדו את המקומות הבאים: (Győr: Kariburg, Komorn, Modern, (שנתון ז', עמ' 188—189) (P.G. Pulzer, Political Antisemitism in Germany and Austria, p. 139); Szala-Egereszeg (Un. Is. p. 30); Göns (Un. Is. p. 69); Wieselburg, Ungarisch-Altenburg (AZJ, p. 259); Koczketmet (Un. Is. p. 26); Kromsler (Un. Is. p. 56); Tura, Pístyan, Lubirnitz, Vagyócs (Un. Is. p. 45).

3. בשבוע הראשון של מאי אירעו מהומות במקומות הבאים: Waag-Neustadt (=Ujhely); Mlava, Brezova, (189 עמ' 129) Ungarisch-Brod, Banow, (Orient, p. 190—196, 274); Boschatz, Tapolitschan, Betzko, Podhragy, Hrusso (Un. Is. p. 50).

4. בחלתי־שוא היו בראשית מאי בפאפא (Papa, Un. Is. p. 70) ובאולטיץ (OCO p. 102, Olmuč).

5. 19 באפריל, שנתון ז', עמ' 189, הערה. Un. Is. 1848, עמ' 36—37.

6. OCO 1848, עמ' 73.

אך בסדר לא פעלה כל הגנה יהודית. לפיכך ארצו שם מעשי שוד וביזה חמורים ביותר: „תחילה — ביום 27 באפריל — השתוללו ושדדו תושבי סרד עצמת. ב־28 לחודש באו עד ל־3000 איכרים מן הכפרים הסמוכים וכלו במשך יומיים את עצמם בקיבוץ היהודי. תבוזים ועקו, כי המלך התיר זאת... עוד פעם לא יוכלו לשדוד את יהודי סרד, כי לא נותר להם מאומה”⁴. כל היהודים נמלטו מן העיר כדי להציל את נפשם. הנוק נאמד במיליון קרונים. אחרי בריחת יהודים ואחרי שדירת רכושם וחורבן בית הכנסת והשתתת תשעה ספרי תורה פנו „הפרוליטרס תאבי הביזה נגד ארסון הרוזן אסטרטאזי. נגד הכנסייה הקתולית ונגד בית סנס־חמלה. הפכו אותם לעיי משולת. בזו אותם והרגו פקידים נוצריים אחרים”⁵. עקב זאת קבעו המקורות היהודיים, בשמץ של שפחה־לאיד, כי עצמם של הארחי־פרחי, שהוטתו תחילה נגד היהודים, פנה עתה נגד המסיתים עצמם.⁶ אך בדאגה מסוימת הובעה אף הדעה, כי הפרעות, כביטוי ל־מלחמת הפרוליטריון נגד בעל־הרכוש אינם אלא „גילוי ראשון של קומניזם. המאיים על כל מי שיש לו קנין כלשהו”⁷.

ימים מעטים לאחר־מכן, בראשית חודש מאי, הצליחו יהודי אונגריש ברוד למנוע פרעות דומות, כי „היהודים היו כולם מצוידים בנשק. שעמד לרשותם כחברי המשמר הלאומי”⁸. הואיל והמשמר הלאומי סייע בידם, מתקבל הרשם, שהמתקיפים היו איכרים מחוץ לעיר. שכן גברה בימים אלה התסיסה בין האיכרים, כפי שהוכיחו גם המאורעות של סרד.

אף בחאג־נוישטדטל היו איכרי הסביבה ויושבי ההרים החמסנים⁹ אחראים לפרעות ב־1—2 במאי: „דלת־עמ־הארץ ויושבי הכפרים הבינו, כי בדבר החירות הכל נשמע, לעשוק, לגזול גזל, ללוח ולל לשלם. להכות באגרופ צדיק ולשלוח רצוצים מחוץ למדינה”¹⁰. יהודי המקום הרדו לגורלם כבר שבועות אחדים לפני פרוץ הפרעות, והם היו היהודים בכל ארצות המהפכה, שהתכוננו להן בכוונה־תחילה: משהזקם המשמר הלאומי בחודש מארס, דחו יהודים את הצעת הנוצרים לשלם עבור ציודם ופעולתם של ממלאי־מקום נוצריים ועמדו על כך, שהם עצמם ייכנסו. יצוידו ויאומנו בשורות המשמר, משנתעוררה התנגדות מצד הנוצרים, הסכימו לפשרה, שאנשי המשמר היהודיים יאוגדו בפלוגה מיוחדת, שמנתה כ־60 איש, ובה שני קצינים יהודיים, פלוגה זו נטלה חלק פעיל בכל הדאגה לבטחון במקום.¹¹

4. שם, שם, זה הקטע היחיד, בו מובעת הערכה נלויה ומפורשת להגנה היהודית, בשאר המקורות היהודיים היא זוכה לכל היותר לדיווח קצר, ללא הערכה מיוחדת, ואולי נובעת כאן ההערכה מן העיברה, שהפעם היו היהודים מאורגנים בחוץ המשמר האזרחי הכללי ולא הקיסו כוח משלהם, שעבר לכאורה מחוץ לחוק?

5. 1848 Un. Is. עמ' 37.

6. שם, עמ' 36.

7. OCO 1848, עמ' 84.

8. 1848 Un. Is. עמ' 29.

9. OCO 1848, עמ' 84.

10. Orient 1848, עמ' 196, ואולי היתה זאת הסיבה, שפורקו כעבור זמַיִסה פנסקס, שם, עמ' 274.

11. 1848 Un. Is. עמ' 45.

12. מחוץ פנסק הקהילה של נוישטדטל, לפי י. גרינוואלד, לפלוגת ישראל בהונגריא (להלן: גרינוואלד) דעוא תרפ"ט, עמ' 7. כמקור יחיד מעיר פנסק הקהילה, בדרך אגב, כי הפרעות בפרשבורג, בבודפשט ובפראג התחוללו בחלקן בשבוע של פסח (ערב פסח חל ב־17 באפריל).

13. 1848 Un. Is. עמ' 5. OCO 1848, עמ' 102—103, ורמזים גם בגרינוואלד, עמ' 7. נ"א. ר' גם את המקורות ההונגריים, הנזכרים בספר הגבורה (ערך י. היילפרין) ח"ב, עמ' 15 ואילך.

ולא עוד, אלא בגבור הידיעות על הפרעות בסביבה ביקשו היהודים לקראת יום השוק ב"ו במאי משלטונות המחוז תגבורת. חיל פרשים לשמור את העיר ביום השוק. ועוד בערב לפני השוק הגיעה למקום פלוגת חיילים.

אפס, העילה לפרעות נעוצה היתה דווקא בתלוסי-דברים בין אחד האיכרים לבין אחד מאנשי המלחמה. שעמד על משמרתו. וכאשר... צעקו רבים מאנשי הכפרים אל ראש הצבא... הלא ידענו, כי רק כסף היהודים הביאך ואת אנשיך פה. התגברה המהומה. והאיכרים התנפלו על היהודים. פרצה תיגרה ביניהם ובין הפלוגת היהודית. ובתחילה היתה יד היהודים על העליונה. חיש רצו נערינו מעבר מזה אשר היו נאספים והתגברו כאריות. ויכו בשודדים סכה רבה מאד. עד כמעט רפתה ידם.¹⁴ והאיכרים נהדפו עד לאחו מחוץ לעיר.¹⁵ אך החיילים לא שיתפו פעולה עם הפלוגת היהודית ולא סייעו בפיוור המתקבלים. ואז רפתה ידם של המגינים. והעם חיש הרימו ראש ויתקבצו מחדש... ולערך עשרים שעות גנבו ושדדו.. בלילה הנטא... הוכרחנו לנוס מחוץ לעיר.¹⁶ יהודי אחד או שנים נהרגו¹⁷ ורבים נפצעו. למחרת היום הופיעו כ־5000 איכרים מכל הסביבה. כדי להמשיך במלאכת ההרס. תחילה ניגפו עליידי הצבא. אך לאחר שקיבלו תגבורת התפרצו מחדש. הכריעו את הפרשים וחדרו לרחובות העיר והתפרעו בצוותא-חדא עם דלת-העם העירונית.¹⁸ את התנריות והמחסנים המוגפים הם ספצחים בגרונים ובמטות. הם שדדו הכל. עד לטלאי האחרון. היין והי"ש במרתפים עולה להם עד לברכיים. הוא זורם אף ברחובות. הם מריקים חדרים ובתים לפי התור.. ומה שאינם יכולים לשאת אתם הם רומסים ברגלי-גאואה.¹⁹ לבסוף באה עזרה מבחוץ. מטרגטשין. המורעים התפורו. ומקצתם נשבו.²⁰

במאורעות האחרונים בלט הגורם הסוציאלי יותר מבכל המהומות שקדמו להם. ואכן, מצב השכבות העמלות נעשה גרוע מיום ליום. ערך הכסף פחת. המחירים האמירו המסקר ומיסכר הכללי הופרע קשות עליידי המאורעות המהפכניים ועליידי המלחמה. שניהלו האוסטרים באיטליה. מכל אלה סבלו בעיקר בעלי בת-הדפוס לכותנה בסראג — רובם ככולם יהודים. לטרות שיתוק האפשרויות לשיווק סחורותיהם. גאלצו לא רק להמשיך בייצור כמיות גדולות של סחורות. שנערכו במחסנים ובלעז הון-תרעפות. אלא אף לשלם יום-יום לפועליהם הבטלים מעבודה שכר-חינם כתמיכה. מדפיסי הכותנה. במקום להכיר להם חודה. התחצפו וביקשו לאלץ את התעשינים. שיצבדו בלי מכונות ואף ישלמו להמון מדפיסים זרים. שנמשכו אליהם עליידי ידי-פרעלים אלה. אף לכך הסכימו בעלי בתי התרושת למשך שלושה שבועות.²¹ כנראה מתוך חשש מפני מהומות. כפי שפרצו כבר

14. גרינזאלד, עמ' ג"ב.

15. Un. Is. 1848, עמ' 45.

16. גרינזאלד, עמ' ג"ב.

17. OCO עמ' 103 מזכיר שנים, גרינזאלד רק אחד — גרישק הלוי מבאלאנסא. Un. Is. 1848.

עמ' 59 מספר על רציחת ילד לעיני אמו ועל התעללות באשה חולה.

18. שנתון ז', עמ' 189.

19. Un. Is. 1848, עמ' 45.

20. שנתון ז', עמ' 189, OCO עמ' 103, 115. Un. Is. עמ' 59, מעטו של נוצרי, המסקר האחרון מזכיר, שגם ב"ו במאי התקולו כ־4-5000 איכרים ותבעו את שחרור העצורים. הוא קובע, שאכן שוחררו, אך בשנתון נאמר, שנשלחו אל מחוץ למקום הועסקו בעבודות ביצורים. לעזמת הצריח.

שנדסס ב"ו Un. Is. עמ' 59 והמפריץ כנראה ברוב פרטיו, נראית כאן גירסת השנתון שקולה יותר.

21. OCO 1848, עמ' 179.

פעמים אחדות בשנים שקדמו לשנת המהפכה²² התעשינים, שמשכו אליהם, בשל היותם יהודים, את שנת האוכלוסיה כולה²³ ואף הוכרחו באומי הרס המסנות להעניק לפועליהם מתנות כסף מיוחדות.²⁴ סירבו ביום-התשלים 4 ביוני להמשיך במענקיהם, ומדפיסי הכותנה, ש-במקום לעבוד יושבים בטלים בבתי-המרוח ועורכים אסיפות החלו מפגינים. תחת איום הפרצות נעתרו התעשינים לבקשת העירייה והטיפו לשלם להם על חשבון שכרם. אך אהרם טהם סגרו את מפעליהם כליל ועזבו את העיר. לפיכך התחדשו ההפגנות כ-10 ביוני. המפגינים צעדו לעבר בית-העירייה בעיר העתיקה ואף התקיפו עוברים ושבים יהודיים. גם הפעם לא דוכאה ההפגנה בהחלטיות, וגם הפעם החלו נושאים הנוגעים על פשרה בין התעשינים ומדפיסי-הכותנה.²⁵ אך בטרם נמצאה הפשרה או נתחדשה המהומה, ארעו כפראג מאורעות גדולים יותר, שבלעו בתוכם את התסיסה בקרב פועלי הטקסטיל:

פרצה המהפכה הצ'כית. היהודים נמצאו בין פטיש וסדן. איילואת נבהלו היהודים מן התקוממות הפתאומית, שהפכת אותם לכוור משחק בירי המתקוממים; ובעוד שהלק כינה אותם אחים (bratri) ותבע מהם לשתף פעולה עם הצ'כים, הסית נגדם חלק אחד מהשירים, כאילו סייעו לצבא (של וינדישגרץ) וסיפקו לו תחמושת.²⁶ אף מבין היהודים חשו רבים, כי "היה זה אולי מקרה של מול, שלא קיבלו אותם למשמר הלאומי", שכן יכלו להתרחק מן המאורעות, להסתגר ברובע היהודי ולשמור על מבואתיו.²⁷ אך היו גם, שנעצו עתה לשידולי הצ'כים: בעיר העתיקה הוקמו באריקאדות אחדות וכ-25 צעירים הצטרפו למשמר הלאומי.²⁸ אחד מהם, הצעיר פורטהיים, אף נפצע פצעים אנושים.²⁹ כשם שנאמנותם של היהודים בימי ההתקוממות היתה מפולגת, כן באו או הפורענות עליהם משני הצדדים גם יחד: "ברחובות רבים שדדו והציתו — משני הצדדים", לצרכי והגנה פירקו הצ'כים את "גדרות הברזל מסביב לבית-הכנסת",³⁰ ואילו מצד המתקיפים הופנתה אש-התותחים גם נגד הרובע היהודי, ובחמישה מקומות התפרצו פגזים, אף-כי הנוק לא היה רב.³¹ בין כה וכה ניתן לקבוע, כי אהדת היהודים למתקוממים לא היתה רבה ביותר, הואיל והשדה ולא בלי סיבה, באלה שרדשו אותם קודם-לכן.³² לכן קיבלו את נצחון וינדישגרץ באנקת-הקלה, כאילו, נמלטו מסכנה גדולה, שכן הופנתה (לדעתם) ההתקוממות נגד האצולה, נגד הגרמנים ונגד היהודים.³³

בהקשר עם התקוממות פראג עבר משבר גם על יהודי קולין, מהר גיטא לא מצאו אצל שלטונות העיר הגנה מפני סכנת הפרעות.³⁴ ומאידך לא היתה בהם, כנראה, כל נטייה להענות בלב חפץ לתעמולה הצ'כית.³⁵ לכן, כאשר הקימו הצ'כים שבועיר פלוגה של המשמר

22. שם, ושנתן ט', עמ' 320. בעיקר ידועה שנת 1844 בשל מהומות מדפיסי הכותנה.
 23. כמו בהערה 21.
 24. שנתן ט', עמ' 320.
 25. OCO 1848, עמ' 179 ושנתן ט', עמ' 320. המקור האחרון טען, כי העירייה, תגנה על היהודים.
 26. OCO 1848, עמ' 179.
 27. שם, עמ' 168.
 28. שם, עמ' 201 ונע' עמ' 201.
 29. שם, עמ' 168.
 30. שם, עמ' יתר הטובעות על שוד הרובע היהודי — פגזמות.
 31. שם, עמ' 201.
 32. שנתן ט', עמ' 321.
 33. OCO 1848, עמ' 201.
 34. יש רמז, שבראשית יוני היו מהומות בעיר — OCO 1848, עמ' 210.
 35. שם, עמ' 53.

הלאומי כדי להגיש עזרה לאחיהם בפראג נגד וינדישגרץ. הקרבנו בלב כבד את הקרבן לשגר 30 צעירים מקהילתנו למסע זה.³⁶ הפלוגה נתקלה בדרכה בצבא האוסטרי ופוזרה באכידות כבדות.³⁷ אך לא נודע אם היו יהודים בין הנפגעים. מכל מקום לא התנגדו יהודי העיר בלב. כשגדרשו לאחר־מכן לצאת שוב משורות המשמר הלאומי.³⁸

ממאורעות פראג וקולין ניתן להכיר את מצבם העדין של היהודים במאבק בין הלאומים שבמונארכיה ההאבסבורגית. ואכן, בנכוד וקרבות בין הונגרים ואוסטרים בלטה פגיעותם הרבה של היהודים לעיני הכל. אין כאן המקום לפרט את כל מקרי הנגישות. שסבלו יהודי הונגריה משני הצדדים הלוחמים. אך ניתן להדגיש. שלמרות גילוי אהדתם של רוב היהודים לענין ההונגרי³⁹ התאפקו השלטונות האוסטריים ולא נקטו במדיניות כללית של אפליה כלפי יהודי הממלכה.⁴⁰ אף־כי הוטלו על יהודי הונגריה קנסות כספיים מיוחדים וגבוהים על־ידי הגנרלים וינדישגרץ והיינאו.

בכלל מתקבל הרושם, שויהודים סבלו פחות בימי הריאקציה משסבלו בימי ראשית המהפכה. בשלהי המהפכה ארצו רק מקרים בודדים של אלימות. כגון זה של המונג פולק בפריוואלדאו. אשר המונים התנפלו עליו וגרמו נזק רב לרכושו — בטענה. שהמונג הביע אהדה רבה מדי לוינדישגרץ ולאופן השתלטותו על וינה.⁴¹ תסיסה נרחבת יותר הורגשה רק במארס 1849. בכוחמה וטוראכיה. אחרי סתן החוקה על־ידי הקיסר פרנץ־יוסף. כנראה משום שרבים מן התושבים ביקשו להפגין את אירצונם מן האמנציפציה היהודית הכלולה בה. כך ציוו ראשי העיר בנאחוד על היהודים. לפנות את דירותיהם בבתים הנוצריים תוך שבועיים־ימים.⁴² ומסיבה דומה ארצו טומוטו בטרביטש. פרוסניץ. מיכליץ ופרידאו. לעיר האחרונה הובא אפילו צבא מקרמזיר. כדי לדכא את המהומה.⁴³ גם בפראג תיכננו כנראה התנפלויות על היהודים. אך המצב הצבאי. שהוכרז על־ידי שלטונות הצבא בעיר. מנע את ביצוען.⁴⁴ וכך דעכה המהפכה יחד עם גילוייה האנטי־יהודיים. כשנה לאחר שהחלו.⁴⁵

36. שם, עמ' 210.

37. שנתון ט', עמ' 321.

38. OCO 1848, עמ' 210.

39. על כך השווה גרינוואלד, עם נ"ד, וכעיקר:

Ignaz EINHORN, Die Revolution und die Juden in Ungarn, p. 111—119.

40. לעומת זאת יש ידיעה אחת. הראייה לסימטליב על נגישת הסך בים הסלביים ביהודים אחוזי ההונגרים: „בעיר זנשה. מקום שרוב התושבים בו סוביים. קמו טולם על היהודים ועל הרב דסם. ר' אימר אילטאן. ונהרגו כולם ביום הזעם". גרינוואלד, עמ' ג"ג. לא מצאתי אישור לטבת. הנוכח כאן, במקורות אחרים.

41. די צייטונג, 1848, ט"ז ת"ז (Freiwaldau, Frywaldów).

42. Israels Herald, New-York 1849, p. 55.

43. Adolf Frankl-Grün, Geschichte der Juden in Krenier, Frankfurt a. M. 1898, 43 vol. II, p. 11. (Třebitzsch, Prossnitz, Müglitz, Prerau).

44. Israels Herald, New-York, 1849, p. 96.

45. על הנסיון לעריכת פרעות. שדוכאו על־ידי הגנדרטריה באיבן. בנויטיטשין (Neutitscheín), ביולי 1850. לא יכולתי לברר. אם יש להן עוד קשר עם המאורעות המהפכניים אם לא: כי התיקום שחיי בארצות הממלכה האוסטרי. נעלמו. ראו למחומות נשאר רק עוד ברשימות־התוכן Haus-Hof-und und Staats-Archiv, Wien, Indices der Akten des Informations-büros des Ministeriums des Ausseren, A (=Aktenprotokolle) 1849-50, No. 2635.

1. גורמי הפרעות

את משמעותן של הפרעות בשנת החירות יש לבדוק בשני מישורים: במישור היהודי ובוהו המנוגד לו — בתולדות שנת־ישראל, האנטישמיות.

כדי לקבוע את חשיבות הסוגיות להתפתחותה של האנטישמיות המודרנית, יש לעמוד תחילה על הגורמים, שהפכו את רדיפת־היהודים בראשית המהפכה לתופעה כללית ומשותפת לכל הארצות. בהן הורגשו זעזועי „אביב העמים“, לגבי מקרים רבים, שנזכרו לעיל, צוינו כבר בטקסט ההסברים, שניתנו על־ידי היהודים עצמם להתחללותם, אך לכל אחד מן ההסברים האלה יש לכל היותר תוקף מצומצם ומקומי, אפילו אם נניח, שבכל אחד מהם טמון גרעין של אמת, כך, למשל, אין ספק, שבפולין האוסטרית לובו מהומות לא־מעטות על־ידי יומתם של אנשי השלטון, שביקשו לזרוע פירוד בין חלקי האוכלוסיה¹, ואילו באלוז, בחבלים רבים של דרום־מערב גרמניה ובכפרי סלובקיה נבעו הפרעות בחלקן הנכבד מגורמים סוציאליים־אגראריים, אך בחבל פוזנא היה גורם זה משני בלבד — לפחות בתודעתם של הפורעים, שם מילא המונט האומי תפקיד חשוב יותר: כאשר ביקשו הפולנים המתקוממים הירוך נוח לכשלונם, הצביעו על חוסר־מיכתם, ואף — כפי שהעדיפו לטעון — על איבתם הגלויה של יהודי החבל, לעזת זאת נתלווה המתח האומי, שהיה קיים בערי הונגריה, בוהמיה, מורביה וסלובקיה, על־ידי טענות סוציאליים־מקצועיים של סוחרים ואומנים, שהששו מפני שויונם הקונסטיטוציוני של היהודים וביקשו להנציח את סדרי המסחר והמלאכה המסורתיים ואת ההגבלות בוטת־המגורין של היהודים, כדי למנוע מהם כל אפשרות נוספת לפתח את יומתם בצורה חפשית.²

אפם, כל הגורמים האלה, אף־כי הופעתם חלה בכמה וכמה מקומות בעת ועונה אחת, אינם משמשים מפתח להיקפם הכללי של הפרעות, כן אין לבקש את המפתח הנה במעשיהם ובמחלוליהם של היהודים עצמם, אפילו אם נקבל את התודעות היהודיות על פגמים ולקויים בהתנהגותם ובפעולתם הכלכלית כנכונות,³ ואפילו נרדה, שהיא גרעין כלשהו של אמת בחשש הלא־יהודים מפני הגירה יהודית למקומות, בהם נתאשר שויונם בפני החוק⁴ — הרי אין לראות בעילות הנסיבתיות ובגורמים המקומיים הסבר טקיף ומעמיק לתופעה הכללית של פרוץ הפרעות בכל ארצות המהפכה, מצרפת ועד הונגריה ומאיטליה ועד סרביה, והסבר היחיד, העוסק בפני הביקורת והחל על כל התופעה כולה, הוא איפוא זה, המצביע מחד גיסא על מעמדם הסוציאלי והפוליטי⁵ האכסצנטרי של היהודים, שלא נשתנה בן־לילה אף בפרוץ המהפכה ושחשף אותם בכל אחר ואתר לתגובותיהן של כל קבוצות

1. ואף־על־פי־כן אין להצביע על שוולה טאורגנט ושיטתית של הריאקציה בכיוון זה.
 2. כנגד התלונות על האומנים, מופיעה רק בהזדמנויות נדירות, כמפראג ובהירשברג, תלונה על קיפוחם של מועלית־התעסיה כגורם לפרעות, ובדרך־כלל מצאה לה התסיסה מקרב הפועלים ביטוי שונה מרדיפת־יהודים.
 3. כך, למשל, מודה עורך ה־A. J. (עמ' 185 ואילך), כי באלוז השמידו הפורעים דווקא שררי־חוב יהודיים ושופך אור על עסקי התלואות שם, שהשיאו את היהודים על שכניהם; ואיתו העתון (עמ' 209, 211) אף מודה, כי אין יהודי אלום עוסקים עדיין די הצורך במקצועות פרוץ דוקטיביים, וכי גם הקבצנות היהודית היא עדיין „הצרעת של אלוז“, אף OCO (עמ' 135) תווד על טענת דוד פרידריך שטראוס הלא־יהודי, כי בארצות האבסבורג משגשג עדיין „הנשך“ וכי, לא עזרו הרבה החוקים נגד הרוכלות, בצורה מאוסת יותר הודה גם י. שאנסו (שם, עמ' 304), ש„היהודי הנאלץ לעסיק... בנשך“, מתנגד לא־שעם „כדודן“ עם אלה הרוזנים אותו יומיום, כשהם זקקים לפסון שבדיחי.
 4. כך, למשל, באפרים: Un. Is., 1848, עמ' 24.
 5. האכסצנטריות הפוליטית לא חלה על אלוז ותולנד — מה שמלכה, כי האכסצנטריות הסוציאלית חיתה השוכה יותר.

האוכלוסיה. כ. מהפכניות⁶, כ. קונטרס-מהפכניות⁷. אך מאידך גיסא יש להשלים את התסבר הזה עליידי הטעמת העובדה, שהתפרצויות ההמונים נגד היהודים היו מכוונות לארדווקא נגד היהודי הנשמי. תושב מקום פלוני או חבל פלמוני⁸. כראם נגד דימוי היהודי (image), נגד היהודי כאבסטרקציה המסמל את אשר לא יכלו או לא העזו הפורעים להתקיף: המשטר החברתי-כלכלי, כלומר הרכוש, ובפרט השלטון. לא היהודים קבעו איפוא, עליידי מעשיהם ומחדליהם את מטרתם האמיתית של הפורעים. כראם תחושת הקיפוח שלהם עצמם היהודים שימשו רק תחליף למקור-הקיפוח – האמיתי או המדומה – שנבע מן תסריס החברתיים. מן ההתפתחות הכלכלית. מן המשטר הישן, או אף מהעדר פתרון לכעיותיהן של שכבות האוכלוסיה השונות עם ראשית המהפכה.

המורגאט האנטישמי הוכיח איפוא את כוחו כאמצעי-חיפוי על גישות פוליטיות היטרוגניות האף היטרונומיות. ראשיתה זו של האנטישמיות הפוליטית⁹, ובעיקר נטייתה לאליומות, יכלה מעתה לשרת ככוח אינטראטיבי לזרמים מזרמים שונים, שבשאר השטחים היו מנוגדים אלה אלה, והסיסמא שגישרה בין כל המחנות במאבקם על השלטון, היתה דווקא סיסמא, השלטון היהודי¹⁰. זה היה גם המכנה המשותף לתעמולה, שנתלווה לפרעות בימי המהפכה, ומתוך כך מסתבר, מדוע יכלו התועמלנים האנטי-יהודיים לתציג את קרבנותיהם פעם כחגרגנים וכרוכלים המקדימים את מתחריהם הלא-יהודיים בכל אתר בזריזותם, ופעם כעצלים וכבטלנים מובהקים, החיים רק על הנשך; פעם כאוהדי הגרמנים או האיטריים, ופעם כתומכים בפולנים ובהונגרים; פעם כעמדי-התווך של המשטר הישן בצוותא הדא עם הנסיף מטרינך¹¹ ועם המלך הפרוסי פרידריך וילהלם הרביעי¹², ופעם כראדיקלים וכתועמלנים שלוחי רסן של האגף המהפכני הקיצוני¹³. ברם, המכנה המשותף לכל אלה היה: "היהודים מהזיקים בשלטון, בעוצמה (= בכסף), ועתה הם רוצים עוד -

6. אף ראדיקלים יהודיים הוקיפו את הנבירים בני עמם כ. תומכי האבסולוטיזם וכ. אריסטו קרסיה של כמפי (1848 OCC, עמ' 75, 79), על משמעות הגישה הזאת לגבי הענינים היהודיים ר' להלן בסכס.

7. ר' את הנאמר לעיל על תכניהם של אנשי השלטון בגאליציה, ועי-כדריך הירבו חוגי הריאקציה כבירות אירופה, ובעיקר בווינה ובברלין, להשתמש בטיעונים אנטי-יהודיים, ש[AZ] (עמ' 350) ראתה דוידר לעצמה לסכם את התעמולה לפרעות כדלקמן: לאלה המבקשים עתה, סקט בכל סחירי, מצינים את היהודים, כמטיית העם, כמחרחרי ריב, כמפורדי המהפכה וכמפשיכית, ואילו לעם עצמו אומרים, שהיהודים הם העילה לכל הצרות... וכי הם גרמו את מצוקתן של השכבות המדוללות".

8. אחרי קשה לחיבן, למשל, את גירושו של יהודי בודד, שגר שנים רבות בשלוה בראפנא (באדן) או גירושם של שני היהודים היחידים בדרוהובין (גאליציה), כן פתאמה לכאן וידיעה, שבאוכרדוף (אלוז) התגמלו האיכרים על היהודים, אף-על-פי שהם כמעט לחלוטין סריררכושי, 9. אמנם נכון, שעצם התיבה, אנטישמיות, ולא-כל-ישכן הצירוף, אנטישמיות פוליטית, הופיעו רק סביב לשנת 1878, אך אין תנועה נולדת עם כינויה, ובשל סהות הענין השתמשתי כבר לגבי פרעות 1848 בכינויה בשם זה, וראה גם את הנאמר בהערת הבאה.

10. אין כאן המקום להרחיב את הדיבור על ההתוהה של סיסמא זו ועל קשרה עם, האנטישמיות הפוליטית, על כך מן הראוי להתחקות ביסודית בהקשר אחר, ואילו כאן יש להסתפק בדוגמאות המעטות מימי המהפכה, שהובאו בסכס ובהערות הבאות.

11. למשל: הקונטרס האנטישמי Der Judenaristocratismus und das Metternich-Bedlitzky'sche Censurgericht in Pest (Pest, 1848).

12. למשל: העלון Wohin werden jetzt die preussischen Juden nach dem Tode kommen? (Wien 1848).

13. בקונטרס הנזכר בהערה 11, עמ' 4: בזמן שסלכים ונסיכים, שריפ ופקידים, כן אפילו הבמורה הקתולית כולה מוסקרים להצלפת העתוה של:הת-הרסן החייבים לסבול בשקט את כל תבויחות וההלצות על חשבונם, רק היהודי לבדו, היהודי שרק נסבל עד כה, יוצא בעורפצה וכחוצפה וקורא: אך בי אל תבעו ר'

כדי להשלים את תפילת הפאטר־נוסטר — גם את התפארת! אטן¹⁴ וכאילו כדי להרגיש ביותר שאת את הקשר בין טיטמת השלטון היהודי לבין העילה הנשמית להתחנות הטיטמה הזאת, נתן אחד מבעלי הקונטרסים את המימרא הבאה בפיו של אמטל רוטשילד: „בכוח, אשר לו נכנע העולם כולו, אשר הוא חזק מכל קיסר... נכבוש את העולם כולו. הייעוד שתחיל להתנשם: עמ'הבחירה ימלוך על כל עמ'התבל; כי עז ממות הממוך".¹⁵ בדימוי זה של „היהודי" כסמל הכוח והזען, כנציג המשטר הישן וכרוקס מזימות להקמת משטר אימנני חדש, מצאוי איפוא אזהדי המהפכה ומתנגדיה — איכרים מרוכאים, עירונים מרוששים, קלריקלים וליברלים, ריאקציונרים וראדיקלים — את הנוסחה המשותפת, ששברה אחד: „היהודים הם אדונינו"¹⁶ ואת שלטונם יש לשבור, ולוא אף באלימות קיצונית, רקע זה לפרעות „שנת החירות" נעלם מעיני היהודים, הם תהו על משמעותן ולא הניצו לכלל'הבנתן, ומאן אף מסתבר, מדוע לא נוצרה כל תגובה יהודית, שהלמה את מהות המאורעות.

ז. אופי ההתנגנות היהודית

האכן, איר'הבנת היהודים את המוצאות אותם היתה גם בעוכריהם של אלה שביקשו לארגן הגנה עצמית כלשהי בפני הפרעים, והיא אשר שיתקה כל פעילות מקיפה בכיוון זה, רק ב־17 מקומות, מבין כ־170 בהם ארעו התנפלויות על יהודים, עמדו הנתקפים על דמם, ורק בהתעזה או עשרה יישובים ניתן לגלות עקבות של פעילות אירגונית שתוכננה, תופעה זו עוסדת בסתירה בולטת אל העובדה, שבכל שאר תחומי העשייה המהפכנית פעלו יהודים במרץ רב — לא רק כנואמים ומארגנים, כבוחרים ונבחרים, כיואם גם כלהמים על המיתרסים וכמתגייסים לשורות המשטר האזרחי ולצבאות המהפכניים, הירתמות זו בעול המהפכה לא באה לאחר־זמן ולא עוכבה על־ידי היסוסים ופיקפוקים; אדרבה, יהודים רבים מיהרו לעמוד כראשונים בפרץ, כדי להוכיח בעליל, כי אכן אימצו לעצמם את מטרות המהפכה, וכי הם נכונים לשפוך את דמם למענה, להיטות זו להפנין את ההזדהותם המלאה עם המהפכה נבעה בחלקה הנכבד דווקא ממניעים יהודיים, לפחות במידה כזאת, שהפעילים תפסו את מקומותיהם לא על־אף היותם יהודים, אלא בשל היותם יהודים, כלומר משום שראו בהתמסרותם למטרות המהפכה את הערובה הכטווח ביותר לפתרון המהיר של הבעיה יהודית בכל היקפה.¹⁷

ודא עקא: היתהו בין מטרות המהפכה והפעילות בה לבין המטרות היהודיות והפעילות למעגן שימש מחסום מכריע בפני פעולתם המאורגנת של יהודים במספר ניכר לקראת ההתנגנות בפני הפרעות.

אך היו גורמים נוספים, שעיכבו כל פעילות יהודית מאורגנת להגנה עצמית: הגנת הקהילות היתה בידיהם של בעלים־בעמם, שמחד גיסא לא התלהבו במיוחד מן הרוטה

14. עלון מאת Franz Schmidt: Bittschrift der Christenklaven an die Herren Juden um Christen-Emancipation (Wien 1848).

15. קונטרס האנונימי: Rothschild's geheimer Plan und Aufruf, Wien 1848, p. 4.

16. כמו בהערה 14.

17. על תגובתם זו של היהודים ר' ספרי: Die politischen Orientierungen der Juden in Deutschland (Tübingen 1965), Abschn. B.

2. שם, עמ' 68—85.

העממית שנתגלחה במהפכה, ומאידך רבילים היו לשתף פעולה עם השלטונות. יהיו אשר יהיו, נטיית זו לליגאליזם הביאה אותם, כמובן, אף לירי הסתמכות ציורת על מוסדות השלטון המהפכני, לרבות המספר הלאומי והצבא. פעולה יהודית נפרדת הייתה, מנקודת-השקפתם, צעד בלתי-חוקי, ועל-כן מסוכן ובלתי-סביר. זאת ועוד: מתוך עדיפות נסיבותיות מתקבל הרושם, שהכוחות בקהילה, אשר חתרו לקראת אירגון ההתגוננות, היו "צעירים" ואלמונים, כלומר באו מהוגים, שמתחו ביקורת על אופי שלטונם של פרנסי הקהילה ועוררו את חמתם, והיו בין "הצעירים" אף רבים הקרובים לאגף הראדיקלי יותר של הכוחות המהפכניים. ואילו הפרנסים והגבירים נטו כנראה ברובם המכריע לאגף המוחזק ביותר וביקשו לשמור בכל מחיר על היש בצלילות-דעתם המופגנת, לכן שללו את רצון ההתגוננות של הצעירים — מי בצורת תקיפה ומי בצורה עדינה יותר של דחיית ב"לך ושוב" — או אף ניצרו הצנע מכל אחריות לשלוטם הפיסי של בני קהילתם.

לדוגמא: מבוטן (שלזיה עלית) נמסר, שהגבירים ברחו מן המקום בסימן הראשון של פורענות קרבה, ואילו "עמך" אחז בנשק.¹ באמשטרדם היו הסבלים מדלת-העם פעילים בהדיפת הפורעים, ואילו על ראשי הקהילה ותגובותיהם שותקים המקורות.² יתירה מזו: אם ארץ, שאיש מדלת-העם עמד בגבורה בפני נוגשיו מבלי להמתין ליזמת ראשי הקהילה — כאותו הייט שוארץ מטינגאו³ — הרי הגיבו לא-פעם על מעשים כגון אלה בצורה שלילית ובהקטנת ערכם, כדוגמא לכך ישמש ה"תיקון" ליריעה על מעשהו של החייט שוארץ, הבא להוכיח כביכול, כי "השע עשירות מן השמועות" על מארעות טירנאו, היגן שקר, וכי השלטונות כבר אחזו, באמצעים המשובחים ביותר" לשמירת השקט,⁴ ואין עוד צורך להרד לשלום הקהילה או לעסוק בארגון הנגה עצמית מחוץ לחוק.

על אירצונם של הפרנסים להיכנס בעבי הקורה של ההתגוננות מסופר אנכ"אורחא גם מאופן, שם נודע, לגברים צעירים אחרים, שהתכנסו וה"ענתה לדיון על ענין יהודי", כי מתכננים ליום המחרת מהומה נגד היהודים באופן, אחד הצעירים — איגנץ איינהורן — הלך מיד אל הפרנס בראכפלד, כדי להניע לפעולה, הפרנס, כך מספר איינהורן עצמו,⁵ הצטרף לדעתי והזמינני לשוב למחרת היום, ואז יכנס חברים נוספים של ועד הקהילה כדי לנקוט בלי שהיות בצעדים הדרושים,⁶ פשוטו של דבר — הפרנס דחה את הצעיר ערב ההפגנה מבלי לקבל כל החלטה, ובכך נפלה היוזמה לאירגון ההגנה על שכמם של הוגים שהיו מחוץ להתגנת הקהילה.

המגמה לבלימת היוזמה ולהקטנת ערכה של התגנה העצמית ניכרת לא רק לגבי המקרים הנזכרים לעיל; היא קיימת כנראה בכל הנוגע להתגוננות היהודית ב"שנת החירות", לכלל הבלטה בעתונות זכו רק שני מקרים: פעולתו של הרב נורדטן לאירגון התגוננותם של יהודי היגנתיים ופעולת יהודי ואג"נישטאדטל (= עיר חדשה), לעומת זאת הוצנעו פעולות ההתגוננות ב"15 יישובים נוספים, העקבותיהן של אחדות טושטשו כמעט כליל,⁷ אפילו ביחס

3. ר' לעיל, סעיף ב', גם מפרטבורג ומקומות אחרים נמסר על בריחתם של אלה שידם הסיגה לשכור עגלה.

4. ר' לעיל, סעיף א', הערה 5.

5. Un. Is. 1848, עמ' 5.

6. Un. Is. 1848, עמ' 46.

7. Ignaz Einhorn, Die Revolution und die Juden in Ungarn, p. 89 seq.

8. מלבד עיר-חדשה והיגנתיים — אוברדורף (ידיעה קלושה); אמשטרדם; רומי; גליציה, בויתן (בלי ציון מפורט של אירגון יהודי); בוג. טרמסנו כפונא (רמזים מקריים וסתמיים); פראג, פרשבורג, אופן, פסט, טירנאו (ידיעה מקרית), סביבות נאדאש (בלי כל פרטים), אונגריש-בורה, פרוסניץ (שתיהן בלי כל פרטים).

להתגוננותם של יהודי עיר־חדשה והיגנהיים לא היו תודים נרחבים ביותר. שום מאמר ראשי בעתונות היהודית לא נכתב אודותיהם. ורק בתוך הידיעות הכרוניקליות ובתוך סכתבי הקוראים מצאו את ההכרה הראויה להם. ייתכן, שעורכי העתונים, על־אף היותם ביקורתיים כלפי פרנסי הקהילות, השתייכו לאותו סוג של אינסלקטואלים, שהזדהה לחלוטין עם המהפכה ועם מטרותיה, ולפיכך לא הבליטו יותר מדי את התנגדה העצמית. שעשויה היתה להתפרש כמעשה של התבדלות יהודית ושלא עלתה בקנה אחד עם מנמט התערות המלאה במחנה המהפכני.⁹

בשל מיצוט הידיעות המפורטות על מעשי ההתגוננות, לא ניתן להגיע לידי סיכום מהיטן ביחס לכוחות שפעלו לאירגונן של הקהילות המתגוננות. כאמור, יש דיווח מלא פחות או יותר רק על המאורעות בתיגנהיים ובעיר־חדשה. ודווקא בין יהודי הקהילות האלה לא נמצא במבט הראשון הרבה מן המשותף. יהודי היגנהיים שבאלזאס נהגו זה יותר מחמישים שנה משורייזכריות, ואילו יהודי עיר־חדשה לא טעמו טעם אמנציפציה מיט־הם. עיר־חדשה היתה קהילה של חרדים, ואילו בתיגנהיים כהן כמרא דאתרא הרב גורדטן, שהותקף קשות על־ידי העתונים האורתודוקסיים¹⁰ על אשר, יצא חוצץ נגד קנאותם של מורדי האור שלנר.¹¹ ובכל זאת היו קוים משותפים ליהודי שתי העירות: בשתיהן גרו יהודים ששרתו בצבא ושיכלו להודיך את חבריהם לעת־מצוא, ובשתי הערים התגיישו היהודים בפרוץ המהפכה למשמר הלאומי בפלוגות יהודיות מיוחדות.¹² או לפחות בפלוגות שרוב חבריהן היו יהודים. מעיר־חדשה מסופר במפורש על בחירת שני קצינים יהודיים.¹³ ולאחר מכן נזכר גם, שהמתגייסים היהודיים יצרו, לפי בקשת האזרחים פלוגות חפסיות מיוחדות, ששמרו ללא לאות על בטחון יישובנר.¹⁴ גם מהיגנהיים יש רמזים, שיהודי המקום התארגנו בפלוגות מיוחדות של המשמר הלאומי.¹⁵ בדומה לכך גם נמל מנלייביץ ומבויוטן, ולא כלי שמץ של הגומה, שהמשמר הלאומי שם, מירכב עתה בעיקרו מיהודים.¹⁶ וכי בהיתקלות עם הפורעים בבויטן פעלו כנראה הקלעים היהודיים כנוף נפרד ונילו אומץ רב במיוחד.¹⁷ מקום אחר, ממנו הגיעו ידיעות כלשהן על הגנה יהודית, כנראה בפלוגות מיוחדות, היה אונגריש־ברוד, שכן מסופר שם, כי אחרי התגוננותם המוצלחת סולקו כל היהודים מן המשמר הלאומי.¹⁸ ניתן להקיש, שגם ברוסי החל בצירופם של יהודים לפלוגות אחרות של המשמר האזרחי.¹⁹ ובזמן ההתקפה על הגיטו בנובמבר ארע המקרה המיוחד בטינו, ששלוש פלוגות — כנראה אלו, שבהן שרתו יהודים — נחלצו לעזרת הנתקפים, ואילו המש הצטרפו אל הפורעים ושמונה פלוגות עמדו מנגד.

אפס, רוב הפרטים על הפלוגות היהודיות מתבססים על רמזים סקריים במקורות, ובשום מקום, פרט לעיר־חדשה, לא נאמר במפורש, שהיהודים הקימו יחידות מיוחדות.

9. ואכן, איינהורן עצמו מדבר בהמשך סיפור המעשה על אופן (ר לעיל, הערה 7) רק עיד על נוצר שיצא למחרת היום ממשט לאופן כדי להשתק, נמיונות בלתי־חוקיים בעודם באיבס, ואינו מזכיר את הלם המיוחד של יהודים בהתלוצה, בת כמה מאת ראשים.
10. 1848 A. I., עמ' 227.
11. ביק בתוך המשמר האזרחי ובין בפלוגות חפסיות לצידו.
12. 1848 Un. Is., עמ' 5.
13. 1848 A. I., עמ' 102. פרטים נוספים לעיל, לסעיף ה'.
14. הרב גורדטן עצמו מזכיר במכתבו ב־1848 A. I., עמ' 299. "Un piquet de 25 garden nationaux Israélites".
15. 1848 Orient, עמ' 324. פרטים נוספים לעיל, סעיף ב'.
16. שם, עמ' 196 ו־274.
17. 1848 AZJ, עמ' 253. פרטים נוספים לעיל, סעיף ד', הערה 1.

נקל להבין את טעם הדבר: היה בהקמת מסגרת אירגונית נפרדת משום אפליה לגביהם, או משום מגמה בדלנית מצידם. היהודים צמאי השוויון בוודאי לא היו מעוניינים לתת פירסום לדבר, אף כי בדיעבד היה להם לתועלת רבה בשעת צרה. לשון אחר — כשם שבוטלת ברוב תיאורי הפרעות המגמה להקטין את רשטן, כן השמיצה מגמה זו כנראה גם על תיאור הפלוגות היהודיות וחלקן בהגנה העצמית.

סכל מקום, אם התקבל כמכירה התנחה, שנרעין ההתגוננות היה בפלוגות המיוחדות של המשמר האזרחי, ניתן להבין ביתר קלות אף את התארגנות ההגנה העצמית באותם המקומות בהם לא נזכרה במפורש הקמתן של פלוגות יהודיות. בעיקר בפרשבורג ובפראג¹⁸ היו כנראה "הצעירים", שעמדו בפרץ בפני המתפרעים, סאותם החוגים שעמדו הכן להתגייס למשמר האזרחי, אך נידחו עליידי הלא־יהודים. ויש גם ראיות נסיבתיות לכך, שאלה עמדו באופוזיציה אל הנהגת הקהילה הרשמית. כך, למשל, נובע הודעה המפורטת ביותר על פעולות התגוננות בפראג מעטו של שמעון חוק,¹⁹ שלא חשך ביקורתו מראשי הקהילה,²⁰ ועל צעירי פרשבורג האפיקורסים דובר בפרוטרוט כבר לעיל.

כן מן הראוי להזכיר, שאחד ממנהיגי ההתגוננות בבודפשט היה אותו אינגץ איינהורן, ששאף לשנות מן היסוד את כל סידרי הקהילה, למן ההנהגה ועד לפרטי התפילה. אך בבודפשט לא התגייסו היהודים לפלוגות מיוחדות של המשמר או של גרודי הסטודנטים, וזאת אולי אחת הסיבות לכך, ששם נתבלעו חילוקי־דעות לא רק בין המתגוננים לבין פרנסי הקהילה, כראם אף בינם לבין עצמם. חלק מהם ביקש לנקוט בשיטות הגנה אקטיביות — כפי שעשו גם אנשי עיר־חדשה האנטי־היגנחיים בהזדמנות נאותה — ודרש "להתירב לפני... שכתנת טגוריהם של רוכ היהודים ולהדוף כוח בכוח". אך החלק האחר היה, מיושב יותר בדעהו והסתפק בהגנה מקומית בהצרות פנימה, לצופת שני סחנות המתגוננים סטכו ראשי הקהילה על השלטונות ועל הצבא ונאלצו להסכים תמורת צורתם, להגיש ולשלטונות בקשה רשמית בשם הקהילה כולה ל"שיחרור" היהודים משורות המשמר הלאומי.²¹

אף־על־פי שצלת על הדעת, כי הריבוד המשולש, שהוזכר בבודפשט ביחס אל ההגנה העצמית, מקביל אולי לריבוד המשולש בנישנותיהם הפוליטיות הדתיות או במעמדם הסוציאלי של "הצעירים", של המיושבים יותר בדעתם ועל הפרנסים, אף זה הולם את העובדות. אנשי עיר־חדשה, למשל, היו אורתודוקסים ובוודאי לא נטו לראדיקאליזם פוליטי; בהיגנחיים התלכדו כנראה כל צעירי העיר בפלוגותיו של הרב נורדמן, וזאת ללא הבדל סוציאלי וללא זיקה ישירה לעמדתם בשאלות הריפורמה הדתית ובשאלות פוליטיות, אמנם, חלק מצעירי בודפשט נטו לריפורמה קיצונית בדת ולאגף הראדיקלי במערך הפוליטי, אך גם ביניהם היו בוודאי, מלבד ראדיקלים מבהינה דתית ופוליטית,²² אלמנטים ליברליים מתונים, שאף לא גרסו שינויים קיצוניים בצורות הפולחן.

18. על נסיבות ההתגוננות במקומות אלה נמסר בפרוטרוט לעיל, סעיף ד'.

19. OCO 1848 עמ' 101 ואילך.

20. שם, עמ' 53.

21. איינהורן (כמו בהצעה 7), עמ' 86–89, וראה גם לעיל, סעיף ד'.

22. ויש להרגיש, שבכלל לא היתה זהות אוטוטטית בין ראדיקלים פוליטי לבין ראדיקלים כשסה הריפורמה הדתית, אף אין לומר, שהסטודנטים היהודיים, שהיו פעילים מאוד במסכת התת־נונות היהודית בבודפשט, נטו מפילא כולם לאגף הפוליטי הקיצוני. בכלל היתה פעילותם היהודית של האינטלקטואלים הצעירים בוזינת חויג לגבי כל שאר המקומות, בהם לא היתה אלמנט זה מצוי או לא בלם כלל באינטרסים היהודיים שלו, ביוצא־מ־הכלל היחיד של הרב נורדמן.

רק דבר אחד ברור לגבי המתנגנים: הם מוכנים היו לגלות אחריות כלפי הקבוצה היהודית, כל עוד לא נטמעה קבוצתם זו כליל בין שאר המהפכנים. בזה נבדלו מראשי הקהילות, שהשליכו את יהבם על הכוחות מחוץ למחנה וכילכלו את עניני הקהילה, בהתאם למצמדם כבעלים-בעצמם, בזהירות רבה מאד, ולדידי הצעירים — בזהירות רבה מדי. אך אין להסיק מכך, שהצעירים לא באו, לפחות בחלקם, מן השכבה הבעלי-ביתית הזאת. מה שקובע, כנראה, לגבי הירתמותם בעול ההתנגנות, הוא הגיל, תגובת-הצעירים על גירוי מבחוץ והפיסה אקטיביסטית של האחריות לקבוצה המתלווית לגיל.

ואכן, זה נראה כקו משותף יחיד, המזדקר בכל אותם המקומות בהם התארגנה ההתנגנות היהודית כלשהי ב-שנת החירות: הצעירים, העומדים להתנגיים למשמר הלאומי, או שהתנגיסו כבר לשורותיו, נחלצו לפעולה למען אחיהם, ואילו הפרנסים והגבירים בעמדת השררה שלתם ומתוך חרדה להיים ולרכוש או מתוך תפיסת-אחריות, כפי שחם פירשוה, נדמו ועמדו מנגד.²³ בנישתם זו של ראשי הקהילות נמצאת אולי אחת הסיבות העיקריות לכך, שלא נתארגנה הנגה יהודית עצמית אלא ב-17 מקומות ושלא נולדה מתוך מעשי הנגורה של מהגנני -שנת החירות- מסורת תיה של עמידה על הרם.²⁴

23. ולא להיגם התרבו למשל בצרפת התלונות על אולת ירן של הקונסיסטוריות, הן באלזס והן במרים, למול הפרעות, עיין לדונמא: A. I. 1848, עמ' 259, 301, 469, 470.
24. ברומה לכך לא זכו אף הנסיונות הספרדים להננה עצמית בימי פרעות העם העם אלא אחד קלוש ביותר ולא סייעו ליצירתה של תודעת-התנגנות.

Jacob Toury

Anti-Jewish Riots in the "Year of Freedom 1848"

In the wake of the revolutionary events of 1848, anti-Jewish riots occurred in most countries of continental Europe, from Lombardy to Galicia and from France to Serbia. Focal points of the outbreaks were in Alsace, South-Western Germany, Poznan, Bohemia, Moravia, Slovakia and Hungary of today. Details of riots in 170 places are mentioned, and their roots scrutinized. Although Jewish sources give various reasons for the outbreaks — from personal and local incidents to national and social tensions — It is just this variety of reasons that does not explain the general spread of the riots. Thus, the thesis is propounded that the common denominator for the outbreaks was the then still prevailing eccentric social and political position of the Jews, aided by the Jew-image, as established during the foregoing period: The abstract "Jew" served as symbol of everything the rioters did not dare to attack directly — capitalistic influence on social conditions, arbitrary government and revolutionary insecurity. Hence, Jews could be persecuted with equal vigor by revolutionary and counter-revolutionary forces. The unifying slogan for all the divergent tendencies, advocating violence against the Jews as a means of securing political power, was that of 'Jewish world Domination'. This catchword from then on usurped a central position in antisemitic ideology.

The Jews themselves did not realize at all this exemplary significance of the outbreaks against them, and their reactions, therefore dictated more by their apologetic tendencies than by the need of the hour. Thus, the incidence of Jewish self-defence was small. Only in 17 out of 170 places there are some indication of active resistance to the rioters, and only in 10 places vestiges of organized Jewish forces could be found. They seem to have been partly Jewish battalions of the Civic Guards, and partly volunteers that had been barred from them, comprising those younger elements that did not accept the cautious collaboration of the Elders of the community with every kind of government, absolutist or revolutionary, dreading separate Jewish action as illegal or preferring their own security to that of their flock. These youngsters, notwithstanding the revolutionary ideology of a general solution to all problems, kept alive a spark of Jewish collective responsibility in time of trial and tribulation.